

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв

Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма: «Дошкільна освіта»
Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «магістр»

ВИХОВАННЯ ЧЕСНОСТІ І ПРАВДИВОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Медвідь Світлани Петрівни

Науковий керівник:

Лісовець О. В., д-р ф-фії в галузі Освіта/Педагогіка
(PhD), доцент кафедри дошкільної освіти

Рецензенти:

Бобро Л.В., к. пед. н., доцент кафедри дошкільної
освіти Ніжинського державного університету імені
Миколи Гоголя

Возняк І.І., к. пед. н., доцент кафедри педагогіки,
початкової освіти, психології та менеджменту
Ніжинського державного університету імені Миколи
Гоголя

Допущено до захисту: Протокол № 5 від 29.11.2023р.

Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Кононко О.Л., д. психол. н., професор

Ніжин – 2023

АНОТАЦІЯ

Медвідь С. П. Виховання чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» зі спеціальності 012 Дошкільна освіта. – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. – Ніжин, 2023.

У роботі представлено результати дослідження проблеми виховання чесності і правдивості у дітей 5-7 років як моральних якостей особистості. Проаналізовано стан розробки проблеми виховання чесності і правдивості вітчизняними та зарубіжними науковцями; розкрито динаміку змін у розвитку чесності як моральної якості особистості в дошкільному дитинстві; обґрунтовано педагогічні умови виховання чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури. Наведено результати дослідницької роботи з вивчення рівня чесності у дітей старшого дошкільного віку та визначення педагогічних умов і методичних рекомендацій з виховання чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури.

Ключові слова: моральне виховання, чесність, правдивість, педагогічні умови, оптимізація виховного процесу, засоби художньої літератури.

ANNOTATION

Medvid S. P. Education of honesty and truthfulness in children of older preschool age by means of fiction – Manuscript.

Qualification work for the degree of "master" in the specialty 012 Preschool education. – Nizhyn Mykola Gogol State University. – Nizhyn, 2023.

The paper presents the results of the study of the problem of education of honesty and truthfulness in children aged 5-7 years as moral qualities of the individual. The state of development of the problem of education of honesty and truthfulness by domestic and foreign scientists is analyzed; the dynamics of changes in the development of honesty as a moral quality of an individual in preschool childhood are revealed; the pedagogical conditions for education of honesty and truthfulness in children of older preschool age by means of fiction are substantiated. The results of the research work on the study of the level of honesty in older preschool children and the determination of pedagogical conditions and methodical recommendations for the education of honesty and truthfulness in older preschool children by means of fiction are given.

Keywords: moral education, honesty, truthfulness, pedagogical conditions, optimization of the educational process, means of fiction.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ ЧЕСНОСТІ І ПРАВДИВОСТІ У СТРУКТУРІ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ	9
1.1. Науково-теоретичний аналіз понять чесності і правдивості.....	9
1.2. Проблема виховання чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку в дослідженнях науковців.....	16
1.3. Художня література як засіб виховання чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку	22
Висновки до розділу 1	31
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ВИХОВАННЯ ЧЕСНОСТІ І ПРАВДИВОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ	33
2.1. Дослідження рівня вихованості чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку	33
2.2. Характеристика педагогічних умов виховання чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури	41
2.3. Методичні рекомендації для вихователів і батьків щодо використання дитячої літератури у вихованні чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку	52
Висновки до розділу 2	57
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62
ДОДАТКИ	67

ВСТУП

Сучасне суспільство висуває нові вимоги до розвитку у підростаючого покоління таких рис, як гуманність, чесність, працьовитість, діловитість, старанність, конкурентність тощо. Виховання моральних якостей дітей є важливим завданням держави, оскільки це впливає на формування майбутнього громадянина та сприяє побудові етичного суспільства. Держава несе відповідальність за розвиток своїх громадян і створення умов для їхнього повноцінного фізичного, соціального та емоційного розвитку.

Готуючи дітей до життя, праці, вихователі розвивають в них різні моральні якості в тому числі, чесність і правдивість. У наш час не існує не тільки єдиних уявлень про чесність, а й будь-яких фундаментальних досліджень цього феномена. Можна лише знайти звернення до пов'язаних з чесністю таких явищ, як щирість і неправда, правдивість і брехня. Так, у вітчизняній науці обґрунтовувалася правдивість як риса характеру, що визначає прагнення суб'єкта висловлювати тільки те, що він вважає правдою. Чесність – характеристика вчинків окремої особистості по відношенню до інших, основою є дотримання суспільних норм і правил, тому чесність – це індивідуальний прояв совісті в міжособистісних стосунках. Чесність є основою довіри людей один до одного.

Недостатній рівень моральної вихованості дітей у наш час – одна з нагальних проблем педагогіки. Виховання моральних цінностей людини необхідно починати саме у дитинстві, коли життєвий шлях лише починається. Дошкільне дитинство – це унікальний відрізок часу для активного розвитку, зародження взаємин із зовнішнім світом, його пізнання та відкриття для дитини у всьому різноманітті. Моральне виховання є у всіх сферах діяльності дітей, формує логіку мислення, творчі процеси, пам'ять і навіть фізичні якості. Це один із найефективніших способів пізнання світу і себе, спосіб цілеспрямованого розумового розвитку, за допомогою якого формується

особистість та інтелект дитини. До семи років визначається спрямованість особистості, перші моральні настанови та принципи, риси характеру.

Суттєву допомогу у цьому процесі може надавати художня література. Адже усвідомлення дитиною образів літературних творів і прагнення наслідувати їх – це шлях до набуття нею моральних звичок і гуманістичних переконань. Твори художньої літератури є дієвим засобом морального виховання дошкільників, відкривають і пояснюють явища суспільства та природи, ознайомлюють зі світом людських почуттів і взаємин, активізують уяву, сприяють виробленню норм поведінки та формуванню ціннісних орієнтацій, якими ці особи керуватимуться все життя.

Тобто, художня література виступає надзвичайно ефективним засобом виховання у дітей і такої моральної якості як чесності.

Натомість, це питання не знайшло належного висвітлення у науковій літературі, особливо у роботі з дітьми старшого дошкільного віку, в якому найбільш інтенсивно формується ця моральна якість особистості.

Питання морального виховання в різних аспектах глибоко вивчали як українські (Т. Алексеєнко, Є. Арнаутова, О. Барабаш, І. Бех, О. Вишневський, І. Гребенніков, О. Докукіна, О. Кононко, О. Косарева, В. Котило, С. Ладивір, Т. Маркова, Т. Науменко, В. Павленчик, В. Постовий, Т. Поніманська, Г. Пономарьова, М. Роганова, М. Стельмахович), так і зарубіжні (А. Адлер, Т. Гордон, Р. Дрейкурс, Я. Хамяляйнен) дослідники.

Різні аспекти використання дитячої літератури як засобу формування особистості дитини висвітлювали у своїх дослідженнях такі науковці, як А. Богуш, Л. Вовк, В. Гуменна, Л. Дрофань, М. Євтух, С. Золотухіна, Я. Кодлюк, І. Козак, Н. Кузьменко, М. Малиш, К. Чорна, Б. Якимович та ін. На вихованні власне моральних якостей засобами художньої літератури акцентували увагу Н. Ашиток, Н. Басюк, Г. Ватаманюк, Н. Гавриш, Н. Попович, Н. Русин, С. Тесленко, Н. Черепаня. У дослідженнях Т. Власюк, Л. Котлової, Т. Рубцової підкреслюється важливість такої якості особистості як чесність та обґрунтовується виховний вплив сім'ї на її формування у дітей.

Але в цілому проблема виховання чесності у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури досліджена недостатньо. З цього випливає актуальність даної проблеми, що сприяло вибору теми кваліфікаційного дослідження **«Виховання чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури»**.

Мета дослідження: дослідити особливості виховання чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури та визначити педагогічні умови забезпечення ефективності цього процесу.

Об'єкт дослідження: процес формування чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: особливості виховання чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури.

Відповідно до мети сформульовані такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати вивчення проблеми виховання чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку в сучасних дослідженнях, визначити понятійно-категоріальний апарат дослідження.

2. Визначити роль художньої літератури у вихованні чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку.

3. Діагностувати початковий рівень чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку.

4. Визначити та охарактеризувати педагогічні умови, які забезпечують виховання чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури.

5. Розробити методичні рекомендації для вихователів і батьків щодо використання дитячої літератури у вихованні чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку.

Відповідно до поставлених завдань застосовано комплекс **методів дослідження:**

- теоретичні: аналіз, синтез, систематизація, порівняння, класифікація, узагальнення наукової літератури та нормативних джерел для з'ясування змісту базових понять дослідження, обґрунтування сутності основних понять та особливостей виховання чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури;

- емпіричні: вивчення документів, бесіди з дітьми, спостереження, аналіз ситуацій; констатуючий експерименти);

– методи обробки результатів (якісний та кількісний аналіз результатів дослідження).

Теоретичне значення роботи полягає у вивченні та аналізі науково-педагогічної і методичної літератури щодо особливостей виховання чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури, визначенні психолого-педагогічних умов виховання чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що його результати можуть бути використані у практиці вихователями закладів дошкільної освіти під час роботи з дітьми старшого дошкільного, при розробці занять виховного спрямування, методичних рекомендацій для вихователів і батьків щодо використання дитячої літератури у виховання чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї, положення і результати дослідження висвітлювалися у доповідях на наукових конференціях: всеукраїнській регіональній та університетських:

VIII вузівська наукова студентська Інтернет-конференція «Підготовка керівника закладу освіти: реалії сьогодення та перспективи» (м. Ніжин, 28 лютого 2023 р.);

Конференція молодих науковців «Молодь у науці» (м. Ніжин, 15–24 травня 2023 р.);

Регіональна науково-практична Інтернет-конференція студентів, молодих науковців, педагогів-практиків «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, педагогічні пошуки, здобутки» (м. Ніжин, 20 червня 2023 р.);

Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція студентів, магістрів та молодих науковців «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку», НДУ ім. Миколи Гоголя. (м. Ніжин, 18 жовтня 2023 р.).

За результатами дослідження підготовлено дві публікації:

Медвідь С. П. Проблема виховання чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку. *Підготовка керівника закладу освіти: реалії сьогодення та перспективи. Матеріали VIII вузівської наукової студентської Інтернет-конференції*, м. Ніжин, 28 лютого 2023 р. / упоряд. Ю. Г. Новгородська. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 97 с. С. 51–55.

Медвідь С. Значення художньої літератури у процесі виховання чесності і правдивості у старших дошкільників. *Актуальні проблеми та інноваційні пошуки у галузі сучасної дошкільної освіти: зб. наук. ст. студентів, магістрів, молодих науковців спец. 012 Дошкільна освіта* / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 232 с. С 131-136.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів кожен з яких складається із трьох підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел (53 найменувань) та додатків.

Повний обсяг роботи становить 84 сторінок, із них 61 сторінка – основний текст.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ ЧЕСНОСТІ І ПРАВДИВОСТІ У СТРУКТУРІ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

1.1. Науково-теоретичний аналіз понять чесності і правдивості

Проблема чесності і правдивості особистості широко представлена у науковій літературі, де можемо знайти різні підходи до визначення власне цих понять та до їх основних характеристик. Це пов'язується з тим, що у сучасному світі, де інформація простирається зі швидкістю світла, розвиток чесності і правдивості стає все більш важливим завданням для розвитку людини. Правда є однією із основних концепцій людського суспільства. Ці поняття мають центральне значення в багатьох областях, включаючи етику, право, комунікацію, психологію, педагогіку.

Насамперед, відмітимо, що поняття «чесність» і поняття «правдивість» тісно пов'язані між собою, але мають певні відмінності. Зокрема поняття «чесність» є ширшим, ніж поняття «правдивість», оскільки виявляється не лише в тому, що людина правдива, а й усій її поведінці: ставленні до своїх обов'язків, до людей, до самої себе і своєї поведінки. Тому далі ми простежимо підходи до розуміння цих понять у різних наукових галузях, еволюцію цих моральних категорій в процесі суспільно-історичного розвитку людства.

Так, ці поняття є одними із важливих аспектів філософії та відображають моральні цінності та принципи. Чесність у філософії є ідеалом поведінки, заснованому на відкритості, повазі до інших людей і дотримання моральності. Чесність є важливою складовою етики, деонтології та ін. Вона привертає увагу філософів, оскільки чесність має пряме відношення до інтересів людей, справедливості та їх міжособистісних відносин. За визначенням, чесність має на увазі не лише відсутність обману та брехні, а й прагнення правди та щирості у всіх сферах життя. Чесна людина діє згідно зі своїм внутрішнім моральним компасом і чинить так, щоб не образити інших або порушити їхні права. Філософи обговорюють різні аспекти чесності, такі як її зв'язок з особистісним

розвитком, емоційним інтелектом, соціальним статусом та відповідальністю. Деякі стверджують, що чесність є вродженою і людина або має нею з самого початку, або не має можливості її розвинути. Інші вважають, що чесність можна розвинути через навчання, виховання та досвід. Філософи також розглядають різні аспекти поведінки, які можуть бути пов'язані з чесністю, такі як етичні дилеми, егоїзм, альтруїзм та чесноти. Вони досліджують, як чесність впливає міжособистісні стосунки, довіру, лідерство і моделювання іншим [49].

Ще Аристотель вважав, що правда визначає справжність всіх речей. У своїй «Нікомаховій етиці» він розглядав чесність як одну з чеснот, а не просто як відсутність обману. Для Аристотеля чесність пов'язана з внутрішнім станом особистості та її моральними якостями [37].

Одним із найвідоміших філософів, які розглядали поняття чесності, є німецький філософ І. Кант (1724-1804). Він вважав, що чесність є однією з головних моральних чеснот і має бути заснована на категоричному імперативі, який вказує: «Дій так, щоб принцип твоєї волі міг одночасно служити загальним законом». Це означає, що людина повинна діяти з урахуванням універсальних принципів, які можна застосувати до всіх. Якщо застосувати цей принцип до чесності, можна сказати, що для Канта чесність вимагає, щоб людина діяла відповідно до універсальних моральних принципів, а не відхилялася від них в залежності від ситуації чи особистих переваг. Такий підхід акцентує важливість моральної послідовності та загальних норм у визначенні чесності [8].

Британський філософ Д. С. Мілль (1806-1873) в своїх працях з утилітаризму, розглядав чесність як важливий елемент добра. Він підкреслював важливість інтеграції чесності в суспільстві та бізнесі для досягнення загального щастя [49].

Вчення німецького філософа ХХ ст. М. Гайдеггера (1889-1976) часто стосується питань існування та автентичності. Він розглядав питання правди і відкритості як важливі для існування автентичної людини.

Це лише окремі приклади, оскільки кожен з філософів розглядає це поняття зі свого унікального філософського підходу. Але в цілому поняття чесності у філософії відображає основні етичні принципи, такі як відсутність обману, прагнення до правди та повага до інших людей. Воно має важливе значення для формування міжособистісних відносин, чеснот та справедливості у суспільстві.

У психології поняття чесності також відіграє важливу роль, оскільки воно пов'язане з моральною та етичною поведінкою людини. Чесність визначається як якість людини бути правдивою, відвертою і справедливою у спілкуванні з іншими людьми та у своїх вчинках.

Психологічні аспекти чесності, дослідження особливостей її впливу на людську свідомість стали предметом наукових розробок багатьох психологів. Так, австрійський психоаналітик З. Фрейд вважав, що людина може приховувати свої інтенції або бажання згідно з механізмами оборони, такими як відмова чи проєкція. Таким чином, чесність може бути пов'язана з врегулюванням внутрішніх конфліктів [38].

Американський психолог Л. Коен вивчав поняття «моральної розсудливості» і розвинув концепцію морального розвитку в дітей. Його дослідження вказують на те, що розвиток чесності пов'язаний з моральними рішеннями та відповідальністю.

Соціальний когнітивний психолог А. Бандура вивчав поняття моральної самоєфективності та механізми навчання моралі. Він розглядав вплив оточуючого середовища на формування чесних поведінкових стандартів [29].

У зарубіжній психології є ряд досліджень присвячених брехливості у дітей різного віку: С. Сісі (1986), П. Екман (1989), Х. Віммер, С. Грубер, Г. Пернер (1984), К. Петерсон, Д. Петерсон, Д. Сіто (1983), М. Васек (1984) та ін.

У сучасній психології вивчення чесності і правдивості є важливим напрямом, особливо у контексті етичної поведінки, комунікації та правосуддя. Дослідження в цій галузі допомагають краще розуміти, як правда та брехня

впливають на поведінку та прийняття рішень. Вивчаються різні види правдивості:

емпірична – заснована на об'єктивних фактах та даних, що перевіряються (приклади досліджень: нейробіологічні дослідження визначення правдивості показань свідків);

суб'єктивна – заснована на особистих переживаннях та досвіді (дослідження у цій галузі включають психологічні тести, інтерв'ю, щоденники, дослідження емоцій та прийняття рішень);

соціальна – визначається суспільною згодою та соціальними нормами (це включає дослідження психології соціальних норм та конформізму) [29].

З педагогічного погляду чесність і правдивість розглядаються в контексті проблеми виховання моральних якостей особистості, формування моральних цінностей.

Поняття чесності педагоги визначають як важливий моральний принцип, що передбачає відповідальність за свої вчинки та дотримання принципів правдивості, порядності і відсутності обману. Чесність включає в себе ряд характеристик, таких як щирість, відкритість, доброчесність та відсутність підступності. У контексті виховання чесність часто розглядається як важливий аспект формування моральних цінностей у дітей та молоді. Педагоги прагнуть надихати учнів дотримуватися чесності в усіх сферах життя, будувати взаємовідносини на довірі та розвивати в них свідомість про моральність своїх вчинків.

Відповідно, поняття правдивості в педагогіці теж розглядається як моральний принцип, що передбачає відповідність між висловлюваннями, діями та реальністю. Учені розглядають правдивість як важливий елемент формування характеру та моральних цінностей учнів. Правдивість передбачає готовність говорити правду, не приховувати важливу інформацію та відповідально ставитися до своїх зобов'язань. Цей принцип також включає у себе відсутність намагань обманювати чи вводити в оману інших.

У контексті виховання правдивість часто підкреслюється як основа взаємодії учнів, вчителів і батьків. Педагоги прагнуть розвивати у дітей навички чесного та відкритого спілкування, сприяючи розвитку довіри в колективі та формуванню позитивної моральної атмосфери.

Чесність і правдивість вважаються основою етики та моралі, і вони допомагають створювати етичне середовище в закладах освіти та в громаді взагалі.

Зокрема, Д. Дьюї підкреслював важливість соціального виховання і навчання через дію. Його педагогічна теорія «досвіду» вказує на те, що учні повинні навчатися через активну участь у соціальному житті, де вони можуть вчитися етичним і моральним принципам, включаючи чесність.

М. Монтесорі вважала, що виховання повинно бути спрямоване на розвиток всіх аспектів особистості, включаючи моральні цінності. Вона ставила акцент на важливості самостійності та саморегуляції, що включає в себе виховання чесності [22].

А. Макаренко акцентував увагу на важливості колективу в вихованні і формуванні особистості. Він вважав, що чесність, відповідальність та солідарність повинні бути важливими цінностями, які формуються в процесі спільної діяльності в колективі [32].

В педагогічних ідеях В. Сухомлинського чесність визначалася як важливий елемент виховання, спрямованого на формування в дітях гармонійної особистості. В. Сухомлинський підкреслював, що освіта повинна не лише передавати знання, але й формувати характер людини. Він вважав, що чесність є однією з ключових якостей, яку потрібно розвивати в дітях. Сухомлинський вірив, що виховання чесності розпочинається з раннього дитинства, і вчителі повинні вести приклад справжніми поступками та вчинками. Чесність у Сухомлинського була не просто якістю характеру, але й основою для побудови справедливого і гармонійного суспільства. Він вважав, що діти, які виростають чесними і сумлінними, стають дорослими, здатними до самореалізації і позитивного внеску в оточуючий світ [46]. У Додатку Є

наведені численні цитати-афоризми В. Сухомлинського про чесність і правдивість, які переконливо свідчать про увагу видатного педагога до цієї проблеми.

На основі проведеного нами аналізу наукової літератури можемо визначити чесність як суму моральних якостей, таких як почуття справедливості, доброти, відповідальності і правдивості. Це важлива моральна якість, яка впливає на формування особистості, міжособистісні відносини і соціальне оточення дитини. Відповідно, правдивість розглядається як складова чесності, яка проявляється у здатності дитини розрізняти правду від брехні і говорити правду. Чесність же включає в себе не лише зовнішні прояви правдивості, а й внутрішню чесність перед самим собою. Це означає відданість особистісним цінностям і моральним принципам навіть тоді, коли ніхто не бачить чи не контролює ваші дії.

Отже, основна відмінність між цими поняттями полягає в тому, що чесність охоплює ширший спектр моральних якостей та вчинків, включаючи дії та відносини, тоді як правдивість більше зосереджена на передачі інформації без спотворень. Можемо надати наступну характеристику:

- чесна людина веде себе чесно у всіх сферах життя, дотримується етичних норм, не обманює інших і не прагне вигідно підставляти себе чи отримати неправомірну вигоду;

- правдива людина говорить правду, уникає вигадок чи прикрашань у поданні інформації; вона є відвертою та щирою в своїх висловлюваннях.

Ідеальною ситуацією є така, коли людина не тільки говорить правду (є правдивою), але й діє відповідно до моральних принципів (є чесною). Однак існують ситуації, коли людина може висловлювати правду, але її мотивації чи обставини можуть бути нечесними.

Оскільки ми досліджуємо ці поняття у контексті дошкільного віку, то маємо зазначити, що вже в цьому віці дитина починає розуміти базові поняття про правильне та неправильне, добро та зло. Ось кілька ключових рис чесності у дитини дошкільного віку:

- *щирість* – дитина виявляє щирість, виражаючи свої почуття і думки без вигадок або перекручень, вона може відверто висловлювати свої потреби, бажання та враження;
- *відповідальність* – дитина демонструє відчуття відповідальності за свої вчинки і рішення, вона розуміє, що є правильні і неправильні дії, і намагається вчинити правильно;
- *відсутність обману* – чесна дитина уникає обману та вигадок, не намагається прикрасити ситуацію або ухилитися від відповідальності;
- *справедливість* – дитина виявляє бажання ділитися і бути справедливою в іграх та взаємодії з іншими дітьми;
- *емпатія* – чесна дитина виявляє здатність співчуття і розуміння почуттів інших, вона може реагувати на ситуації, враховуючи почуття інших.

Лише у старшому дошкільному віці градація між відповідальною і безвідповідальною поведінкою дитини стає чітко виявленою.

Л. Котлова в чесності як феномену моральності виділяє 4 аспекти, які вона визначає як відносно самостійні:

Перший аспект включає у себе принцип чесної поведінки, що означає вільний вибір дотримуватися норм чесності навіть у випадку, коли порушення цих норм може призвести до отримання певних вигод. У такому випадку особа переконана у безкарності своїх дій, і чесність завжди пов'язана з вільним моральним вибором.

Другий аспект пов'язаний із мотиваційно-потребовою сферою особистості, де ключове значення має чесне ставлення до інших людей.

Третій аспект має когнітивний характер і включає в себе моральні знання, уявлення і судження, що пов'язані з нормами чесності. Цей аспект описує розуміння змісту норми чесності, вимог, які вона пред'являє до особистості, а також засвоєння критеріїв чесності, які визначають самооцінку та оцінку чесності в інших людях.

Нарешті, четвертий аспект стосується переживань власної або чужої чесності в контексті самосвідомості при порушенні або дотриманні моральних норм [29].

Відповідно, чесність дитини можна розглядати на кількох рівнях від найпростішого до найскладнішого. На найбільш простому рівні дитина має здатність дотримуватися правил, які встановлені батьками, вчителями чи іншими дорослими. Це може включати, наприклад, дотримання розкладу, правил безпеки чи обов'язків. Наступним рівнем є розвиток у дитини внутрішньої моральної свідомості, коли вона вміє самостійно оцінювати свої дії з точки зору чесності і самоконтролю. Далі можна визначити рівень, на якому дитина проявляє співчуття та повагу до інших, розвиває навички співпраці, вирішення конфліктів. На найвищому рівні дитина розвиває внутрішні цінності, які визначають її власний стандарт чесності. Вона діє відповідно до своїх переконань і відчуває внутрішню задоволеність від того, що діє правильно.

Таким чином, у дослідженні ми опиратимемось на тлумачення чесності як важливої моральної якості, яка впливає на розвиток дитини як моральної особистості і характеризується для дошкільного віку здатністю виявляти правдивість, вибачатися та визнавати власні помилки, дотримуватися моральних норм, взаєморозуміння у взаємодії дитини з оточуючим світом.

1.2. Проблема виховання чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку в дослідженнях науковців

Виховання чесності і правдивості сприяє формуванню відповідальних, сумлінних громадян, здатних діяти з урахуванням моральних принципів у різних ситуаціях. Тому це процес важливо розпочинати з раннього віку. І заклади дошкільної освіти, і сім'я, і характер взаємовідносин дорослих з дітьми повинні сприяти вихованню у них чесності та правдивості.

Як відзначають багато дослідників, всі діти за своєю природою чесні та правдиві, вони не здатні обманювати та хитрувати. Тому можна дійти невтїшного висновку у тому, що обману і брехні діти вчать, переймаючи негативний досвід взаємодії з світом.

С. Русова, аналізуючи різні прояви негативної поведінки дітей, що не відповідають моральним нормам (зокрема і брехливість), на основі власних досліджень та вивчення досвіду зарубіжних педагогів, приходять до висновку, що діти не народжуються «а ні злими, а ні брехливими». Вони приходять у світ з природними нахилами до активності, до ласки, до симпатії відносно усього живого. З, так званою, природною нервовою чутливістю, що є основою формування свідомої чутливості – доброти. І тому необхідно створити такі умови життя дитині, за яких ця чутливість перетворилася б в активну альтруїстичну діяльність [43].

На думку Л. Божович, дошкільнята дуже сприйнятливі до зовнішніх впливів і практично копіюють поведінку дорослих, зокрема і моральні чи аморальні вчинки. В. Сухомлинський зазначив, що «дитина – це дзеркало морального життя батьків».

А. Макаренко зазначав, що чесність не падає з неба, вона виховується в сім'ї. В сім'ї можна виховати і безчесність: все залежить від методу виховання батьків [32]. А. Макаренко наводить такий приклад, якщо дитина хоче яблуко і відкрито це заявляє, то це буде чесно. Якщо вона це бажання залишає прихованим, але не відмовляється від яблука, а намагається взяти його, щоб ніхто не бачив, це вже буде нечесно. Коли матір дає дитині це яблуко таємно від інших дітей, припустимо, навіть чужих, вона вже виховує в дитині таємне ставлення до речей, відповідно, виховує нечесність. Тому саме батьки мають уважно слідкувати за розвитком чесності у дитини. Вони нічого не повинні навмисно ховати від дитини, але мають привчати дитину нічого не брати без дозволу, навіть, якщо це лежить на видному місці, або не закрите [32].

Крім того, необхідно відзначити той факт, що діти з народження оповиті легкою і казковою брехнею, що виявляється в тому, що дорослі вигадують і

розповідають дітям казки, розповідають і показують, як той чи інший казковий герой обманює. Це веде до того, що дитина обов'язково в якийсь момент теж почне брехати, тому що вона живе у світі, де це явище – брехня – вбудована в контекст життя.

Тому завдання виховання чесності з раннього віку є надзвичайно важливим. Той же А. Макаренко акцентував увагу на необхідності формування чесності з раннього дитинства. Він зазначав, що якщо це питання залишається без уваги до п'яти років, виправити ситуацію вже буде дуже складно. Поступово відбувається примирення дитячого «Я» із його уявним противником. Дитина починає усвідомлювати обґрунтованість моральних вимог та згодом підкорюється їм. Це, очевидно, є основою морального досвіду. У процесі здобуття цього досвіду відбувається поступовий перехід дитини від «волі» та вузького егоїзму до точки зору суспільства.

Коли дитина стає совісною, вона розвиває в собі вищу форму соціального «Я» і відчуває новий зв'язок із соціальним оточенням. Зрівноваження та примирення між «Я» та обов'язком призводять до вищого рівня совісті – любові до добра, доброчесності та чесності. Людина, яка досягла цього етапу, вже відчуває внутрішню потребу в доброті, чесності та правдивості, які вона реалізує під впливом внутрішнього голосу, голосу совісті [32].

Доведено, що саме старший дошкільний вік є сенситивним періодом у формуванні таких моральних категорій, як чесність і правдивість, тому що в цей період дошкільник засвоює норми та правила суспільства, у дитини формується моральна свідомість, вона освоює досвід моральних вчинків, усвідомлює їх зміст та вчиться діяти відповідно до моральних норм. Дитина не просто входить у міжособистісні взаємини, а й навчається нормам поведінки. Так в період дошкільного дитинства розвивається система мотивів поведінки, виникають нові потреби, і виникає потреба діяти відповідно до встановлених правил. Дитина знайомиться із системою моральних і правил поведінки у суспільстві.

У старшому дошкільному віці на основі моральних почуттів, що формуються, виховується почуття власної гідності, зачатки почуття обов'язку, справедливості, поваги до людей, а також відповідальності за доручену справу. Ми маємо право вимагати і ми можемо очікувати від дитини правдивих вчинків, правдивого визнання у скоєному вчинку, щирого вираження почуттів стосовно дорослих та однолітків. Розвиток правдивості в дитини успішніше здійснюється за умов справедливих вимог.

Дуже цінний правдивий вчинок дитини, скоєний в умовах внутрішньої боротьби: сказати чи не сказати, що це вона розбила тарілку, втратила ключик від заводної іграшки, порвала книжку? Якщо промовчати, то, можливо, ніхто й не дізнається, а сказати – дорікатимуть. Ось тут і проявляється характер у дитини. Що переможе – боягузтво чи мужність і правдивість?

Батькам потрібно бачити цю внутрішню боротьбу, яка відбувається у свідомості дитини, і обережно, ненав'язливо зміцнювати її у прийнятті правильного рішення. Часто досвідчені педагоги на допомогу собі залучають художню літературу – оповідання, казки, вірші. Тут моральна оцінка правдивого вчинку не нав'язується дитині – вона сама має розібратися у вчинку героя. Художнє слово силою своєї образності та конкретності впливає на дітей, порушуючи почуття любові та поваги до чесних та правдивих людей і, навпаки, почуття зневаги до будь-якої брехні, до корисливих дій.

Дуже важливо також використовувати для виховання правдивості конкретні приклади чесною та моральною поведінки самих дітей. Особливо у старшому дошкільному віці такі приклади можуть стати предметом для бесіди, вони можуть викликати дитину на розмову, спрямувати її роздуми.

Але слід мати на увазі, що переживання дітей з приводу вчинку героя літературного твору або однолітка, їх роздуми про цей вчинок власними силами не перетворюються у дітей на стійкі риси особистості. Необхідно подбати про те, щоб переживання викликало готовність чинити так само, як герой літературного твору.

Вже на п'ятому році життя діти здатні проявити таку складну моральну якість, як делікатність. Якщо вони бачать перед собою приклад для наслідування з боку дорослих, вони не дозволять собі вказувати на фізичні недоліки, які вони можуть помітити в людини, не будуть уважно розглядати її. Вихована дитина задовольнить свою цікавість лише через деякий час, коли людина, яка вразила її, не зможе вже почути її питань. Погано вихована дитина безсоромно вказує пальцем на людину з інвалідністю. На жаль, дорослі тут же нерідко задовольняють "допитливість" дитини, тим самим завдаючи страждання людині.

Але буває й так, що старші не схвалюють цікавості дитини, і малюк дивується, чому старші незадоволені його поведінкою – адже він сказав правду, що кульгава людина негарна, що вона їй не подобається. Це гарний привід пояснити, що правдивість та щирість не можуть бути прямолінійними, що головне – не завдавати болю іншій людині.

Більшість науковців вказують, що діти старшого дошкільного віку вже зазвичай виявляють певні риси чесності та моральної свідомості. Давайте розглянемо деякі характеристики, які можна очікувати у дітей цього віку у контексті чесності і правдивості:

1. Розуміння правил. Діти старшого дошкільного віку зазвичай добре розуміють основні правила і норми поведінки, встановлені у сім'ї, дитячому садочку чи школі. Вони усвідомлюють, що деякі дії можуть бути правильними або неправильними з точки зору загально прийнятих моральних норм.

2. Відповідальність за власні дії. Діти цього віку починають розвивати відчуття відповідальності за свої вчинки. Вони усвідомлюють, що їхні дії можуть мати наслідки, і починають відчувати відповідальність за них.

3. Емпатія. Зростання емпатії виявляється в здатності дітей співчувати іншим та розуміти їхні почуття. Це може виявлятися в їхньому бажанні допомагати та брати участь у соціальних взаємодіях.

4. Обізнаність про правду та брехню. Діти старшого дошкільного віку починають розуміти різницю між правдою та брехнею. Вони усвідомлюють

важливість говорити правду та розуміють, що брехня може викликати негативні наслідки.

5. Соціальна взаємодія. Діти цього віку долучаються до групових взаємодій, і в цьому контексті вони можуть виявляти елементи чесності, дотримання правил гри та поділ обов'язків.

6. Совість. Діти поступово розвивають внутрішній голос совісті, який може впливати на їхні вчинки. Це може виявлятися в їхній здатності розрізняти між правильним і неправильним та відчувати сумління за неправильні вчинки.

Важливо розуміти, що розвиток чесності – це поступовий процес, і діти розвивають ці навички в різних темпах. Підтримка та настанови дорослих грають важливу роль у формуванні моральних цінностей у дітей.

У цілому, щоб виховати у дитини дошкільного віку чесність та правдивість, потрібно поєднувати зусилля батьків та вихователів у таких напрямках як:

- подавати приклади для наслідування чесних вчинків;
- регулярно розмовляти з дитиною про значення чесності та моральних цінностей;
- схвалювати вчинки дитини, коли вона проявляє чесність, навіть у дрібницях;
- допомагати розуміти наслідки чесності та брехні;
- встановлювати чіткі правила, пов'язані з чесністю;
- використовувати педагогічні методи, які акцентують розвиток моральних цінностей, такі як дискусії, рольові ігри, а також ігри, спрямовані на формування чесних стосунків.

У цілому ж виховання чесності – це довгий індивідуальний процес, і важливо враховувати індивідуальні особливості кожної дитини.

Результатом, який має бути досягнутим у вихованні чесності, є формування в дитини моральних цінностей, розвиток внутрішньої мотивації для чесності, здатності відчувати відповідальність за свої дії тощо.

Таким чином, аналіз наукових досліджень дозволяє зробити висновок про те, що виховання такої особистісної якості, як чесність, у роботі з дітьми старшого дошкільного віку є важливою складовою виховного процесу.

Проаналізовані підходи фахівців до проблеми виховання чесності сприяли організації нашого дослідження, визначенні змісту провідних категорій та основних аспектів науково-дослідної роботи.

1.3. Художня література як засіб виховання чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку

Художня література відіграє важливу роль у вихованні дошкільників, оскільки є потужним інструментом для розвитку різних аспектів їхньої особистості. Як вказує Н. Попович, «у наш час інтенсивного розвитку інформаційних технологій, комп'ютеризації та Інтернету, важливо зберегти в дошкільнят любов до книг, адже ніщо не може замінити спілкування дитини з цікавою книгою» [40, с. 112]. Як засіб виховання гуманних почуттів та формування духовних цінностей у дітей дошкільного віку художня література має велику перевагу серед мистецтв. Ця проявляється у можливості активно впливати на почуття і розум дитини, розвивати її емпатійність, емоційність. А недостатній розвиток цих якостей може призвести до формування особистості, яка не відчуває почуття й емоції інших, не розуміє, не співпереживає.

Сутність поняття «художня література» по різному визначається у довідковій літературі, але в цілому – це вид літератури, який створюється з метою викликати естетичне задоволення та враження, розповідати історії, передавати емоції, вразити та розширити світогляд читача. Основні риси художньої літератури включають в себе літературну майстерність, вираження ідей через мовні засоби, а також акцент на естетичний аспект твору. Основними жанрами художньої літератури є роман, новела, оповідання, поезія, драма та ін. Твори цього виду літератури можуть бути написані в різних стилістичних формах, від реалістичного опису до експериментальних та

модерністських підходів. Одна з ключових характеристик художньої літератури – це творчий підхід до вираження ідей та концепцій. Автори художніх творів намагаються використовувати мову та літературні засоби для створення особливого художнього досвіду для читача.

Художня література є важливою частиною культури та виконує важливу роль у вираженні та розумінні глибоких аспектів людського досвіду.

Для дитини дошкільного віку сприйняття художньої літератури є своєрідною формою пізнання об'єктивної дійсності, вона ніби опиняється в епіцентрі подій художнього твору, стає їхнім учасником. Художній твір приваблює дітей не лише своєю яскравою образною формою, а й змістом. «Сприйняття художньої літератури – це активний вольовий процес, який передбачає не пасивне засвоєння змісту, а діяльність, що супроводжується співпереживаннями героям, уявним перенесенням себе на їх місце, у результаті чого у свідомості дитини виникає ефект особистої присутності та участі у розв'язанні проблемних ситуацій. Світ художніх творів, за своєю суттю, є своєрідним супроводом процесу самопізнання дошкільника, адже він є багаторівневою системою цінностей (ідеологічних, естетичних, моральних та ін.), які із загальнозначущих переходять у категорію індивідуально-особистісних і навпаки» [48].

У закладі дошкільної освіти заняття з художньої літератури мають різні види та відрізняються між собою різним змістом і формою проведення, це:

- використання розігрувань забавлянок, утішок та пісень, що проводяться на групових, індивідуально-групових та індивідуальних заняттях, спрямоване на ранні та молодші дошкільні групи.

- читання та розповідання казок і оповідань, а також обговорення їх змісту на фронтальних та групових заняттях;

- вивчення віршів, що відбувається на індивідуальних та індивідуально-групових заняттях;

- проведення ігор-драматизацій на фронтальних, групових та індивідуально-групових заняттях;

- морально-етичні та узагальнювальні бесіди, які відбуваються в групах старшого дошкільного віку під час завершальної частини занять;
- представлення різних видів театру: іграшкового, лялькового, магнітного, тіньового, театру живих тіней тощо;
- демонстрація діафільмів з виконанням літературних творів у супроводі мультимедійних презентацій на фронтальних та групових заняттях.
- перегляд телепередач та мультфільмів, які також проводяться на фронтальних, групових та індивідуальних заняттях;
- прослуховування аудіозаписів творів дитячої художньої літератури та фольклору виконаних акторами на фронтальних, групових та індивідуальних заняттях [23].

Засоби роботи з дитячою книгою поділяються на 4 групи:

- словесні (тексти художніх творів, слово дитини і вихователя);
- образно-предметні (дитячі книги, ілюстрації, ляльковий театр, інтелектуальні карти, дидактичний матеріал);
- дійові (творчі завдання, дидактичні вправи, доручення, дії в театралізованих та сюжетно-рольових іграх);
- технічні засоби навчання (візуальні, аудіальні) [21].

Складною та багатогранною є проблема сприйняття дітьми дошкільного віку літературних творів різних жанрів. Ознайомлення з художньою літературою для дошкільнят рекомендовано починати з народної творчості (приказок, загадок, пісень, забавлянок, народних казок тощо). Адже фольклор є своєрідною школою соціального досвіду, унікальним засобом для передачі народної мудрості і виховання дітей на ранньому етапі їхнього розвитку. Глибокий рівень людяності, позитивна моральна спрямованість, живий гумор, багатство образності мови – головні особливості всіх цих творів.

Після цього до уваги дітей представляють авторські казки, оповідання та вірші, які відповідають їхньому розвитку, цікавлять їх та сприяють розширенню словникового запасу. На завершальному етапі навчання у закладі дошкільної освіти дітям пропонується читати різні нескладні твори.

Ознайомлення дошкільнят із творами художньої літератури включає ряд особливостей, оскільки цей віковий період визначається конкретними рисами розвитку дітей. Ось деякі специфічні аспекти:

1) дошкільнята мають особливості у розвитку мислення та уваги, а тому сюжети та персонажі повинні бути цікавими, але не завдавати перевеликого навантаження на увагу дитини;

2) ілюстрації відіграють важливу роль у вивченні книг для дошкільнят, вони сприяють зоровому та моторному розвитку, допомагаючи дітям розпізнавати образи та розвивати моторику рухів;

3) дорослі можуть використовувати книги для введення нових слів та понять для розвитку мовлення, розширення словникового запасу та розуміння структури мови;

4) читання разом із дітьми не лише розвиває мовлення, але й створює можливість для обговорення та роздумів про прочитане.

В межах нашого дослідження важливо розглянути роль художньої літератури у вихованні моральних цінностей, зокрема чесності і правдивості, у дітей дошкільного віку. Різні казки, оповідання та книги можуть впливати на дитяче сприйняття моральних понять через цікаві історії та яскравих героїв. Проаналізуємо способи, які допомагають художній літературі виховувати чесність та правдивість у дітей:

1. Моральні історії: казки та оповідання, де герої зіткнулися з моральними виборами та вчать важливості чесності, можуть служити ефективними засобами. Діти можуть вчитися на прикладах героїв та їхніх пригод.

2. Виділення наслідків: твори можуть показати наслідки брехні та недостатньої чесності. Через це діти розуміють, як їхні вчинки можуть вплинути на їхнє оточення і власне самопочуття.

3. Розвиток емпатії: твори дозволяють дітям відчути емоції героїв, їх труднощі та радощі. Це може розвивати емпатію та розуміння почуттів інших.

4. Важливість чесності в дружбі: твори можуть акцентувати увагу на тому, як чесність є фундаментальним аспектом дружби. Дитина вивчає, як чесність сприяє побудові довіри та міцних взаємин з іншими.

5. Акцент на внутрішній совісті: твори можуть ставити акцент на внутрішній совісті героя, що вирішує бути чесним через свої внутрішні переконання. Це може сприяти внутрішній мотивації дитини для чесною поведінки.

6. Роль батьків та дорослих: книги можуть підкреслювати роль батьків і дорослих у вихованні чесності. Діти можуть побачити, як дорослі демонструють важливість чесності у своїх вчинках.

7. Повчальні оповідання: твори, які включають у себе мораль, можуть бути використані для вивчення конкретних відомостей про чесність та важливість дотримання принципів.

8. Аналіз моральних ситуацій: діти можуть дискутувати та аналізувати моральні ситуації, які вони знаходять у книгах. Це допомагає їм розуміти і внутрішньо аплікувати отримані уроки.

Художня література, таким чином, може служити не лише розважальною формою для дітей, але і важливим інструментом у формуванні їхніх моральних цінностей і, зокрема, у вихованні чесності та правдивості.

Ефективність виховання чесності в дітей старшого дошкільного віку досягається завдяки тому, що художня література впливає на почуття та емоції дітей. У зв'язку з цим дорослим потрібно максимально використовувати розвиваючий потенціал художньої літератури та реалізувати духовно-орієнтований підхід у морально-духовному вихованні дошкільнят.

У межах першого методу – використання розвиваючого потенціалу художньої літератури – доцільно застосовувати такі принципи розвитку чесності:

– принцип врахування самоцінного значення художніх творів у розвитку чесності дітей;

- принцип підбору конкретних художніх текстів, виходячи з їх морального та духовно-розвивального потенціалу;

- принцип використання, крім звичних жанрів (поезія, казка, оповідання), великих літературних форм – авторських казкових та реалістичних повістей, а також циклів оповідань і казок з наскрізним головним героєм, створюючи цілісну картину подій. Це є особливо суттєвим для дітей старшого дошкільного віку, оскільки дозволяє їм показати широкий спектр можливих моделей поведінки у різних обставинах, що змінюються;

- принцип використання сукупності художніх текстів, спеціально відібраних з урахуванням їхньої структури (художньої форми) та змістовно-сміслового наповнення. Ця сукупність має вигляд обов'язкової систематичної програми, але може бути представлена лише як рекомендаційне читання. Педагог може підготувати список художніх творів, які виховують чесність, які міг би рекомендувати батькам для спільного прочитання з дітьми вдома.

В межах другого методу – реалізації духовно-орієнтованого підходу у вихованні чесності у дошкільнят засобами художньої літератури, доцільно використовувати такі прийоми:

- аналіз сутності чесності. Наприклад, спочатку вихователь пропонує обдумати дітям сутність установки «Не той правий, хто сильний, а той, хто чесний». Вихователь допомагає дітям, спираючись на їхній власний досвід і застосовуючи різноманітні засоби та прийоми, усвідомити, що це означає. Осмислення життєвої мудрості допоможе дітям усвідомити та прийняти її, підготує до сприйняття основної ідеї художнього твору;

- читання художнього твору про чесність з подальшим обговоренням надає дітям життєву ситуацію як зразок вирішення персонажами твору проблеми, яку почали обговорювати на початку заняття. Важливо націлити дітей на сприйняття головної ідеї твору. Після прочитання художнього твору вихователь повинен не переказувати сюжетну лінію, а допомогти дітям засвоїти моральну норму чесності;

- організація «проживання» та осмислення дітьми чесності допоможе їм не лише усвідомити її сутність, означену в контексті твору, а й відчутти в емоційному переживанні, пропустити через власний духовний досвід, оцінити свою готовність та вміння діяти відповідно. І тут велика роль покладається на творчий пошук вихователя, який повинен допомогти дитині пройти вузьким містком від чужого вчинку до свого життя. Також педагогу можна використовувати і методи, пов'язані з продовженням художнього твору: наприклад, намалювати позитивних героїв, які виявили чесне ставлення, спільно вигадати продовження літературного твору, пограти в гру, інсценувавши прочитаний художній твір, зробивши відповідні висновки про чесність;

- узагальнююча бесіда допомагає наблизити сутність складних понять особисто до кожної дитини: «Як ти хотів би, щоб ставилися до тебе? Що таке чесність?».

У процесі реалізації цих методів чесність у дитині виховують, перш за все, приклади з художньої літератури, які за умови їхнього внутрішнього «проживання» ніби екстраполюються в особистісний, духовний план. Але найважливішу роль цьому процесі грають дорослі (батьки, педагоги), які допомагають морально-духовному розвитку дошкільнят.

У науковій психолого-педагогічній літературі підкреслюється, що у старшому дошкільному віці найчастіше роблять нечесні вчинки просто оскільки не розуміють емоційного стану людини, стосовно якого чинять нечесно, не відчують сутність ситуації. Художня література дозволяє дітям відчутти на прикладі літературних героїв негативний вплив нечесних вчинків на життя і побачити шляхетність чесності, порядності. Як правило, коли діти усвідомлюють моральну ситуацію, вони зможуть приміряти її на себе та діяти відповідно до моральних принципів чесності.

Художня література є органічною для кожної дитини, оскільки вона використовує зрозумілий і знайомий дитині з раннього дитинства засіб – слово. Слухаючи чи читаючи художню літературу, спрямовану на виховання

моральних якостей, зокрема чесності, дитина знаходить у літературі зразки чесності та нечесності. Як правило, у дитячій літературі мало півтонів, вчинки найчастіше поділяються на погані та добрі, чесні та безчесні. Це не збіднює художню літературу, а навпаки, дозволяє полегшити сприйняття дітьми, посилює педагогічний ефект.

Велике значення має форма передачі морального змісту художнього твору. Найдоступніша розумінню старших дошкільнят форма подання такої моральної норми, як чесність, – опис конкретних позитивних вчинків.

У деяких творах немає прямої оцінки автором дій персонажів. Дошкільникам надається можливість самим обговорити їхню поведінку та оцінити її з погляду чесності.

Особливість виховного впливу художньої літератури в розвитку чесності в дітей у тому, що можна розглядати одну й ту саму ситуацію під різним кутом, з погляду різних героїв літературних творів.

Українська дитяча література має безліч прекрасних зразків, які можуть сприяти всебічному розвитку дитини та вихованню чесної поведінки. Наприклад, у цьому відношенні безцінно видається творчість прекрасних дитячих письменників – І. Андрусяка, Л. Глібова, Н. Забіли, Р. Заводовича, О. Іваненко, О. Олесья, В. Сухомлинського, І. Франка та інших.

Говорячи про проблему вибору художньої літератури для читання і розповідання дошкільням, варто відзначити, що вона ґрунтовно розкрита в роботах О. Соловйової, В. Федяевської, Н. Карпінської, Л. Гурович та ін. Цими науковцями розроблено такі критерії вибору:

- «- ідейна спрямованість книги (наприклад, моральне обличчя героя);
- висока художня майстерність, літературна цінність. Критерієм художності є єдність змісту твору та його форми;
- доступність літературного твору, відповідність віковим та психологічним особливостям дітей. При відборі книг враховуються особливості уваги, пам'яті, мислення, коло інтересів дітей, їх життєвий досвід;
- сюжетна цікавість, простота і ясність композиції;

- конкретні педагогічні завдання.

Персонажі творів дитячої літератури також спонукають малюків до добрих і шляхетних вчинків. Як вказує Г. Беленька «це один з важливих чинників виховання відповідальності. Адже, розмірковуючи спільно з дорослим над поведінкою літературних персонажів, діти можуть оцінити відповідальні й безвідповідальні вчинки, змодельовати в уяві власні дії у подібних ситуаціях, а потім перенести їх у реальні умови» [7].

Особливо сильний виховний вплив в розвитку чесності в дітей віком 5-7 років мають розповіді, у яких головними героями є діти і описуються такі життєві побутові ситуації, які, швидше за все, відбувалися з усіма дітьми. Художня література, відтворюючи реальні аспекти життя, може служити джерелом цінного досвіду та навичок для молодших читачів. Ситуації, де персонажі встають перед моральними дилемами та вибором чесного шляху, можуть слугувати навчальним матеріалом для дітей в реальному житті. Характери, які відзначаються чесністю та правдивістю, можуть стати для дітей прикладами, як наслідувати позитивні якості у своєму власному житті. Розгортання сюжетів та персональні трансформації героїв можуть стимулювати критичне мислення та вміння аналізувати різні ситуації в житті. Таким чином, ситуації у творах можуть викликати в дітей реальні емоції і допомагати їм засвоювати цінності та навички, які є важливими у реальному житті.

Таким чином, художня література відіграє важливу роль у вихованні чесності у старших дошкільників. Саме вона допомагає виховати в людині, що росте, певні погляди на життя і суспільство, принципи, симпатії, здатність і прагнення до вірності, чесності, розширює духовно-моральний кругозір дитини. Художні твори дають змогу уявити норми моралі у різних формах, що допомагає дошкільникам глибше усвідомити їхній зміст і навчитися застосовувати у конкретних ситуаціях реального життя.

Висновки до 1 розділу

Питання виховання чесності і правдивості є одним із важливих у роботі з дітьми дошкільного віку. Воно актуальне в освітній практиці і обумовлено потребою у вихованні відповідальних, сумлінних громадян, здатних діяти з урахуванням моральних принципів у різних ситуаціях.

Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури показує, що поняття «чесність» і поняття «правдивість» тісно пов'язані між собою, але мають певні відмінності. Зокрема поняття «чесність» є ширшим, ніж поняття «правдивість», оскільки виявляється не лише в тому, що людина правдива, а й усій її поведінці: ставленні до своїх обов'язків, до людей, до самої себе і своєї поведінки.

На основі проведеного нами аналізу наукової літератури можемо визначити чесність як суму моральних якостей, таких як почуття справедливості, доброти, відповідальності і правдивості. Це важлива моральна якість, яка впливає на формування особистості, міжособистісні відносини і соціальне оточення дитини.

Відповідно, правдивість розглядається як складова чесності, яка проявляється у здатності дитини розрізняти правду від брехні і говорити правду. Іншими, близькими до правдивості, складовими чесності є щирість, відповідальність, справедливість, емпатія.

Таким чином, ми говоримо про важливі моральні якості, які впливають на розвиток дитини як моральної особистості і характеризуються для дошкільного віку здатністю виявляти правдивість, вибачатися та визнавати власні помилки, дотримуватися моральних норм, розуміти правила, проявляти взаєморозуміння у взаємодії дитини з оточуючим світом.

Результатом, який має бути досягнутим у вихованні чесності, є формування в дитини моральних цінностей, розвиток внутрішньої мотивації для чесності, здатності відчувати відповідальність за свої дії тощо.

Нами встановлено, що одним із важливих засобів виховання чесності у дітей старшого дошкільного віку є художня література. Адже художнє слово

впливає не лише на свідомість, але й на почуття і вчинки дитини, допомагає усвідомити людські взаємини, познайомитися з нормами чесної поведінки. Тому педагог повинен звертати особливу увагу на відбір творів, методику читання та проведення бесід за художніми творами з метою формування у дітей гуманних почуттів і етичних уявлень, на перенесення цих уявлень в життя і діяльність дітей.

Способами, які допомагають художній літературі виховувати чесність та правдивість у дітей можуть бути: приклади героїв та їхніх пригод, відчуття їхніх емоцій, розвиток внутрішньої мотивації дитини для чесної поведінки, підкреслення ролі батьків і дорослих у вихованні чесності, аналіз моральних ситуацій, де діти можуть дискутувати та аналізувати вчинки.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ВИХОВАННЯ ЧЕСНОСТІ І ПРАВДИВОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

2.1. Дослідження рівня вихованості чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку

В межах експериментальної роботи за проблемою кваліфікаційного дослідження нами було проведено констатувальний експеримент для з'ясування рівня чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку та характеру використання педагогами засобів художньої літератури у роботі з дітьми щодо виховання цих моральних якостей. Насамперед, нами було визначено перелік критеріїв, показників та компонентів чесності (правдивість ми розглядали в межах чесності як одну з її складових) як моральної якості особистості. На їх основі розроблено методичку дослідження, яка передбачає використання методів бесіди, спостереження, опитування, вивчення документації для визначення рівнів вихованості чесності.

Експериментальна робота проводилася у на базі Соснівського освітнього комплексу «ліцей-заклад дошкільної освіти» імені Анатолія Шульги Попівської сільської ради Конотопського району Сумської області. В закладі функціонує як структурний підрозділ заклад дошкільної освіти ДНЗ «Сонечко». До експерименту були залучені 25 дітей старшого дошкільного віку, а також 2 вихователі. Експеримент проводився упродовж 2022-2023 років.

Першим завданням ми поставили з'ясувати структуру чесності як якості особистості для подальшого визначення основних критеріїв чесності та показників кожного критерію. При цьому ми орієнтувалися на наукові дослідження, в яких вивчалася структура моральної свідомості (А. Малихін, Р. Павелків, В. Фольваркова), моральних переконань (М. Боришевський), моральних цінностей (М. Федорова), оскільки окремих вітчизняних

досліджень щодо структури чесності не було виявлено. Було з'ясовано, що більшість вчених виділяють такі компоненти як когнітивний (світоглядний), мотиваційний (емоційно-ціннісний) та діяльнісний (поведінковий).

Відповідно, пропонуємо у кваліфікаційній роботі зупинитись на такій компонентній структурі чесності дитини старшого дошкільного віку як:

1. Когнітивний компонент. Когнітивний компонент чесності відноситься до аспектів мислення та сприйняття, які впливають на поведінку людини у контексті чесності. Цей компонент включає у себе розуміння етичних принципів, відповідність правилам та нормам, а також здатність розрізняти між правильним і неправильним. У дитини дошкільного віку він формується в процесі її психологічного та соціального розвитку. У цьому віці дитина починає розуміти основні етичні норми та навчається визначати різницю між правильним і неправильним. Складовими когнітивного компонента чесності у дитини старшого дошкільного віку: уявлення про правду і неправду, добро та зло, справедливість та несправедливість; розуміння правил поведінки, загальних принципів чесності та справедливості; здатність розуміти наслідки своїх дій та зв'язок між вчинками та їхніми наслідками; здатність робити моральні висновки.

2. Емоційно-мотиваційний компонент. Емоційно-мотиваційний компонент чесності у дитини старшого дошкільного віку включає в себе почуття та мотивації, які впливають на її здатність діяти чесно та виражати моральні уявлення. Його складовими можна визначити: позитивне ставлення до моральних норм та обов'язків, що регулюють прояви чесності; почуття внутрішньої задоволеності дитини може від того, що вона робить правильні речі та діє чесно; бажання діяти чесно з внутрішніх мотивів, а не лише через страх покарання чи очікування винагороди; переживання за оцінку іншими людьми результатів своїх дій.

3. Діяльнісний компонент. Діяльнісний компонент чесності у дитини старшого дошкільного віку передбачає конкретні вчинки та практичні аспекти, пов'язані з виявленням чесності в її поведінці та діях. Складовими

цього компоненту можуть бути: здатність тримати слово та виконувати обіцянки; дотримання правил та розпорядку дня; чесність у взаємодії з іншими дітьми під час ігор та спільної діяльності; чесність у спілкуванні з дорослими; уникнення обману чи хитрощів у конфліктних ситуаціях. Ця структура враховувалася при розробці критеріїв та їх показників (див. табл. 2.1):

Таблиця 2.1.

Критерії та показники чесності дітей старшого дошкільного віку

Критерії	Показники
Свідоме ставлення до чесної поведінки	<ul style="list-style-type: none"> • уявлення про правду і неправду, добро та зло, справедливість та несправедливість; • розуміння правил поведінки, загальних принципів чесності та справедливості; • здатність розуміти наслідки своїх дій та зв'язок між вчинками та їхніми наслідками
Емоційне переживання чесної поведінки	<ul style="list-style-type: none"> • позитивне ставлення до моральних норм та обов'язків, що регулюють прояви чесності; • почуття внутрішньої задоволеності дитини може від того, що вона робить правильні речі та діє чесно; • бажання діяти чесно з внутрішніх мотивів, а не лише через страх покарання чи очікування винагороди; • переживання за оцінку іншими людьми результатів своїх дій.
Характер чесних і справедливих дій та вчинків	<ul style="list-style-type: none"> • здатність тримати слово та виконувати обіцянки; • дотримання правил та розпорядку дня; • чесність у взаємодії з іншими дітьми під час ігор та спільної діяльності; • чесність у спілкуванні з дорослими; • уникнення обману чи хитрощів у конфліктних ситуаціях

Також, у відповідності з визначеними компонентами, критеріями та показниками було підбрано діагностичний інструментарій для з'ясування рівня вихованості чесності у дошкільників старшої групи. Комплекс діагностичних методик представлено у табл. 2.2:

Таблиця 2.2

Діагностичні методики визначення рівня чесності дітей старшого дошкільного віку

Критерії	Діагностичні методики
Свідоме ставлення до чесної поведінки	Бесіда з дітьми про чесність
Емоційне переживання чесної поведінки	«Методика вирішення уявних експериментальних ситуацій»
Характер чесних і справедливих дій та вчинків	Спостереження за дітьми в процесі діяльності

Далі зробимо загальну характеристику діагностичних методик, які представлені також у додатках до кваліфікаційної роботи.

Бесіда з дітьми про чесність

Мета бесіди – з'ясувати, наскільки правильними є уявлення дітей старшого дошкільного віку про чесність, її прояви та значення для успішного життя, про власну здатність поводитися чесно у різних ситуаціях, розуміння моральних понять та мотивацію бути чесною. Важливо під час бесіди створити відкритий та підтримуючий простір для обговорення цінностей чесності та заохочення дітей розвивати цей важливий аспект своєї особистості.

Бесіда проводилася індивідуально. Складалася з 12 запитань відкритого характеру. Це уможливило одержання інформації про те, як характеризує дитина старшого дошкільного віку поняття чесності, правдивості, брехні та ін.; кого і чому вважає чесною людиною; наскільки вважає цю якість важливою в житті; чи пов'язує чесність з досягненням успіху у життєдіяльності. Ці питання також можуть сприяти розумінню ставлення

дітей до чесності, збагаченню їхнього особистого досвіду та розкриттю їхньої моральної свідомості. Важливо створити добру атмосферу довіри, щоб діти відчували зручність відповідати на питання.

Усього нами проаналізовано 25 відповідей досліджуваних. План бесіди з переліком запитань подано у *Додатку А*.

Методика вирішення уявних експериментальних ситуацій

З метою визначення рівня чесності дитини за свої вчинки і дії нами було проведено методику вирішення уявних експериментальних ситуацій. Всього експериментатором пропонувалося 3 ситуації, а дитина мала уявити себе в цих ситуаціях і пояснити свої дії. Фіксувалося, чи була дитина у тій чи іншій ситуації чесною і справедливою, чи дозволяла собі вчиняти не зовсім чесно, якщо це могло негативно вплинути на дитину. Детальніша інформація про методику і механізм її оцінювання представлені у *Додатку Б*.

Спостереження за дітьми

Спостереження за дітьми здійснювалось у різних ситуаціях: під час занять та режимних моментів, під час гри, під час спілкування з однолітками та дорослими та ін. Результати спостереження фіксувалися у протоколах. У *Додатку В* представлено детальну інформацію про хід спостереження та критерії його оцінювання.

Далі зупинимося на даних, отриманих в ході констатувального експерименту за допомогою кожного із представлених вище методів дослідження, які дозволили визначити рівні чесності досліджуваних.

Розпочнемо з аналізу відповідей дітей на запитання бесіди про чесність. Відповіді на запитання дозволили встановити рівень обізнаності дітей про чесну та нечесну поведінку. Більшість мають загальне уявлення про поняття «чесність», «правда», «брехня». Більш-менш вірно охарактеризували чесну людину 67 % досліджуваних («та, яка не обманює», «яка завжди говорить правду», «яка виконує обіцянки»); 23 % – дали узагальнені і часто невірні відповіді («гарна людина», «все знає», «відповідає на питання»); ще 10 % – взагалі не відповіли на це запитання. Більша половина дітей розповідали

історію про свою чесність у різних ситуаціях (в основному це були ситуації відома під час спілкування з батьками). Натомість про ситуації, коли доводилось говорити неправду, діти говорили неохоче. Лише 20 % дітей розповіли, що доводилось говорити неправду батькам, вихователям, а найчастіше – своїм друзям, але в несерйозних ситуаціях. Відповідаючи на питання «Чому деякі люди можуть бути нечесними?» 35 % у своїх роздумах приходили до висновку, що це «негарні люди», 45 % вказували, що «страшно сказати правду», інші відповіді були розрізненими – «щоб перемогти», «тому, що вони обманщики», «не знаю» та ін. Більша половина дітей допускають, що можна виправдати нечесність у певних ситуаціях, вказуючи, що це ситуації гри, або «коли інша людина погана». Результати бесіди підтверджують, що до 5-6 років діти вже усвідомлюють, наскільки важливо бути чесним. У цьому віці вони мислять гранично конкретно, і більшість дітей кажуть: «Брехати не можна ніколи і за жодних умов». І хоча діти в цьому віці, трапляється, приховують правду, їм чудово відомо, що говорити неправду погано. Вони не дуже охоче граються з дітьми, які поводять себе нечесно чи постійно обманюють.

За результатами виконання методики вирішення уявних експериментальних ситуацій із усіма завданнями впевнено впорались лише 37 % дітей, які при відповідях на питання ситуації поводитися чесно і справедливо. Половина досліджуваних відповідали на питання неоднозначно, в деяких відповідях чесність була ситуативною, а в деяких допускалися і нечесні вчинки. Особливо не могли визначитися діти під час ситуації № 3. «Визнання помилки». Лише 30 % рішуче відповідали, що відразу віднесуть іграшку власнику і зізнаються, що це вони її зламали. Ще 30 % вважають за необхідне зізнатися своїм батькам, щоб ті вирішили проблему. Деякі діти неоднозначно відповідали про свою поведінку, очевидно, що маючи такий реальний негативний досвід.

За результатами спостереження, яке проводилось за вчинками дітей протягом декількох днів (безпосередню допомогу надавав вихователь групи), було виявлено наступні аспекти (див. табл. 2.3):

Таблиця 2.3

Рівень сформованості звичок правдивості та чесності

Норма поведінки	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Звичка справедливо ділитися з друзями в грі, дотримуватись правил	50	40	10
Навички чесності у спілкуванні з дорослими	60	20	20
Звичка усвідомлено вибачатися за негарні вчинки	30	30	40
Звичка правдиво відповідати дорослим на їхні прохання	50	30	20

Завдяки отриманим емпіричним даним у процесі діагностичної роботи нами було визначено три рівні вихованості чесності – високий, середній та низький. Їх характеристика та розподіл досліджуваних представлені у табл. 2.4:

Кількісний розподіл досліджуваних на рівні розвитку чесності

Рівень	Кількісний склад (%)	Характеристика
Високий рівень	36	у дитини є уявлення про те, що таке «чесність», «правдивість», «справедливість», проявляється прагнення бути чесною; свідомо ставиться до своїх обов'язків, усвідомлює їх важливість, виконує без нагадування дорослих; бажає діяти чесно з внутрішніх мотивів, а не через страх покарання чи очікування винагороди; здатна тримати слово та виконувати обіцянки; уникає обману чи хитрощів у конфліктних ситуаціях
Середній рівень	43	дитина визначає поняття «чесність» з допомогою дорослого, знає свої основні обов'язки, усвідомлює значення їх своєчасного виконання; прагне діяти чесно, але часто через страх покарання чи очікування винагороди; намагається виконувати обіцянки, але не завжди це вдається; інколи вдається до хитрощів у конфліктних ситуаціях.
Низький рівень	21	Дитина має поверхове уявлення про чесність та її значення в житті, свої основні обов'язки виконує, але не ретельно; може вдаватися до хитрощів і обману під час спілкування з однолітками та дорослими; часто не дотримується правил гри для своєї користі, здатна говорити неправду в конфліктних ситуаціях.

Таким чином результати констатувального експерименту засвідчують, що п'ята частина дітей мають недостатні уявлення про сутність чесності та

правдивості, про якості, якими характеризується чесна людина, що негативно позначається на їхніх оцінних судженнях, поведінці. Досить часто прояви нечесності зумовлюються побоюванням покарання або прагненням отримати схвалення і винагороду. Все це свідчить про необхідність проведення більш ефективної роботи з виховання чесності дітей старшого дошкільного віку. При цьому варто враховувати, що кожна дитина унікальна, і розвиток чесності визначається численними факторами, включаючи родинні цінності, виховання та індивідуальні особливості. Важливо створювати підтримуюче середовище для розвитку цих якостей та взаємодіяти з дитиною в процесі її виховання.

2.2. Характеристика педагогічних умов виховання чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури

Як було зазначено у першому розділі використання художньої літератури може бути ефективним засобом виховання чесності та правдивості у дітей старшого дошкільного віку. тому вбачаємо за доцільне визначити та охарактеризувати педагогічні умови, які можуть допомогти досягти цієї мети.

Науковці по-різному підходять до визначення педагогічних умов виховання тих чи інших моральних якостей у дітей дошкільного віку. Об'єднуючим є спрямування на налагодження конструктивного стилю взаємовідносин між різними суб'єктами виховних відносин: вихователями, вихователями і батьками, дорослими і дітьми; на створення моральної атмосфери в групі; чіткого режиму дня для вихованців тощо.

Аналіз останніх наукових досліджень в цьому напрямі засвідчує спрямованість, наприклад, на такі педагогічні умови формування моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку (Н. Басюк, В. Тернопільська):

- поглиблення і розширення знань та уявлень дітей про морально-етичні категорії та їх ознаки;

- емоційна насиченість змісту завдань, спрямованих на стимулювання проявів дітьми моральних почуттів у взаємодії з соціальним оточенням;
- набуття дітьми морального досвіду шляхом залучення до різних видів діяльності (ігрової, навчально-пізнавальної, зображувальної, комунікативної, оцінно-орієнтаційної, добродійної, суспільно-корисної);
- підтримка позитивного емоційного стану кожної дитини;
- систематичне діагностування і коригування негативного досвіду [3].

На думку І. Бабій ефективність морального виховання старших дошкільників засобами народної педагогіки може підвищитися за таких педагогічних умов як:

«удосконалення теоретико-методичної підготовки вихователів дошкільних закладів до використання комплексу засобів народної педагогіки у моральному вихованні старших дошкільників;

наукове обґрунтування та впровадження технології морального виховання старших дошкільників засобами народної педагогіки;

супровід виховного процесу систематичною діагностикою рівнів прояву моральної вихованості старших дошкільників» [2].

Для виокремлення педагогічних умов, які пов'язані з використанням у виховній роботі з дітьми старшого дошкільного віку художньої літератури як засобу виховання чесності як однієї з моральних якостей особистості, важливо з'ясувати, яка реальна практика використання у закладі дошкільної освіти потенціалу художньої літератури.

Так в ДНЗ «Сонечко» Соснівського освітнього комплексу «ліцей-заклад дошкільної освіти» імені Анатолія Шульги Попівської сільської ради Конотопського району Сумської області, який був базою нашого дослідження, зміст роботи визначається Базовим компонентом дошкільної освіти та здійснюється за програмою розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». З'ясовано, що моральне виховання входить до числа основних завдань програми закладу дошкільної освіти. Його змістом є формування таких етичних якостей дошкільника, як: повага до старших, дружні взаємини з

однолітками, виховання початків відповідальності, в тому числі і навички чесності та правдивості. Методи реалізації цих завдань в стандартній програмі обмежені двома напрямками: створення умов для отримання практичного досвіду і формування правильних моральних оцінок. Щодо засобів, які сприяють набуттю дітьми практичного досвіду суспільної поведінки, можна виокремити: виховання моральних навичок; моделювання поведінки дорослого чи інших дітей; спеціальне спостереження за діяльністю дорослих або гри дітей; організація спільної діяльності; гра у колективі. Моральне виховання дітей може відбуватися в різних контекстах, таких як їхні щоденні справи, гра чи спеціально організовані заходи.

Друга група методів, спрямованих на формування моральних уявлень, думок і оцінок, включає в себе: бесіди вихователя на моральні теми; читання художньої літератури; розгляд і обговорення картин; метод переконання; методи заохочень і покарань.

У комплексній освітній програмі «Я у світі» моральний розвиток дитини і формування гуманних стосунків з іншими дітьми є одними з центральних завдань. Основним рішенням для досягнення цих завдань автори визнають «прийняття дітьми ідеї єдності всього живого». Вихователь, використовуючи бесіди та обговорення проблемних ситуацій, знайомить дітей з емоційними переживаннями, станами, проблемами та вчинками людей, які є доступними для розуміння в їхньому віці. За цим методом, на думку авторів, діти починають розуміти, які дії призводять до схожих емоційних переживань, і вони формують уявлення про гуманну та негуманну поведінку.

Ще одним важливим інструментом розвитку емоційної чутливості дошкільників в межах програми є залучення до мистецтва, такого як музика, література та народна культура.

Для формування комунікативних навичок і «етичних звичок» передбачається автоматичне відтворення правила або зразка поведінки в відомій ситуації. Це досягається через наслідування моделі або заохочення правильних дій та засудження неправильних (навчання). В результаті

формується моральний стереотип або навичка, які дитина автоматично використовує у відповідних обставинах, навіть безсвідомо, що сприяє нерозривному розрізненню правильних і неправильних дій. Ймовірно, для морального розвитку таке розрізнення є важливим.

Інший метод виховання полягає в формуванні моральних оцінок і думок, включаючи уявлення про добро і зло, норми моральної поведінки та правильні та неправильні вчинки. Цей метод передбачає, що морально-етичні уявлення стають мотивами для власних дій дитини та є основою її альтруїстичної поведінки. Цей метод є доступним і зрозумілим з педагогічної точки зору, оскільки він використовує традиційні педагогічні інструменти, такі як «пояснення», читання літератури, приклади позитивних вчинків тощо. Очевидно, що ця стратегія є найбільш розповсюдженою і зрозумілою, оскільки вона передбачає усвідомлення моральних норм для формування моральної поведінки [53].

Але очевидно, що окремої уваги вихованню чесності та правдивості у діючих програмах не приділено. Тому розробка спеціальних педагогічних умов для використання художньої літератури в процесі виховання чесності у дітей старшого дошкільного віку є необхідною для створення ефективної інноваційної педагогічної практики, спрямованої на формування моральних цінностей.

Це підтверджує і актуальність нашого дослідження та спонукає до розробки *педагогічних умов виховання чесності у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури*. Науковою основою для їх виділення стали дослідження Н. Басюк, Г. Ватаманюк, Т. Власюк, Н. Гавриш, О. Кононко, Р. Павелків, Т. Поніманської, Л. Котлової та ін. Так, для оптимізації вищеназваного процесу ми пропонуємо три педагогічні умови:

1. Систематичне знайомство дітей з художніми творами, які збагачують уявлення про чесність, її прояви у поведінці та діяльності, значення в житті.

2. Спонування дітей до відтворення ідей та змісту художніх творів у реальних ситуаціях чесної поведінки, справедливого рішення.

3. Підвищення компетентності педагогів та батьків у вихованні чесності дитини засобами художньої літератури.

Далі охарактеризуємо ці виділені педагогічні умови виховання чесності у дітей старшого дошкільного віку.

У першій педагогічній умові передбачено *систематичне знайомство дітей з художніми творами, які збагачують уявлення про чесність, її прояви у поведінці та діяльності, значення в житті*. При цьому важливо враховувати особливості ознайомлення дошкільників з художньою літературою, зокрема те, що вони ще не володіють навичками читання, і художні твори доносить до них доросла особа.

Педагог стикається з викликом кожен художній твір сприймати як твір мистецтва, визначати його основну ідею та формувати емоційне ставлення до літературних персонажів, їхніх почуттів і вчинків. Для цього вихователю перед ознайомленням дітей з твором слід аналізувати його зміст і форму. Це є однією з ключових вимог у педагогічній практиці, оскільки вчителю необхідно відібрати ті твори, які в найкращий спосіб ілюструють різні аспекти відповідальності персонажів. Наведемо кілька прикладів таких творів, які можна повністю або уривками презентувати дітям старшого дошкільного віку.

Для дітей старшого дошкільного віку найбільш актуальними залишаються казки. Як вказують науковці у старшій групі, «коли дитина на мінімальному рівні усвідомлює характерні особливості цього жанру (фантастичний вимисел, олюднення тварин, рослин, предметів та ін.), усвідомлює традиційність прийомів побудови казкового сюжету (приказку, зачин, кінцівку тощо), можна почати розповіді казок дошкільниками» [51].

Проблеми чесності, правдивості, справедливості гарно розкриваються у багатьох казках. Серед українських в першу чергу згадаємо *народну казку «Про правду і кривду»* (див. *Додаток Е*). Ця казка демонструє, що правда завжди перемагає, навіть якщо і не одразу. Треба лише вчиняти по

справедливості та відповідати добром. Тоді винагорода неодмінно знайде своїх героїв. Ще одна відома українська народна казка «Коза-дереза» доносить до дітей головну ідею, що не можна брехати, адже неправда завжди з'ясується. Казка вчить цінувати чужу роботу, вірити близьким, а також вчить дітей захищати скривджених та допомагати слабшим.

Можна підібрати різні казки як українські, так і зарубіжні. Серед останніх досить нетрадиційним виглядає знайомство з, наприклад, корейськими народними казками. Можемо акцентувати увагу на таких казках, які змістовно підходять для виділеної педагогічної умови: «Квіти короля» і «Чесний хлопчик». У казці «Квіти короля» розповідається про справедливого правителя, який мріяв про спадкоємця. І в старості вирішив всиновити хлопчика, але щоб той обов'язково був чесним. Всім претендентам було роздане насіння квітів, щоб вони їх виростили. А через рік всі принесли прекрасні квіти, і лише один зізнався, що нічого не виростало. Як виявилось, в інших дітей теж нічого не проросло, оскільки насіння було вареним. Тобто всі намагалися обдурити короля, а обрав він того, хто не побоявся сказати правду. Тут описується і роль матері хлопчика, яка вчила того говорити правду.

У невеличкій казці «Чесний хлопчик» (див. Додаток Е) розповідається про бідного хлопчика, який не спокусився ні золотом, ні сріблом, а чесно забрав свою залізну сокиру. Тобто, казка вчить за будь-яких обставин говорити правду, і за це людина отримає обов'язково винагороду.

Невичерпним джерелом моральності є твори В. Сухомлинського. Педагог багато уваги приділяв питанням чесності, про що свідчать і його численні афоризми наведені у Додатку Є. Серед оповідань, які варто читати дітям старшого дошкільного віку це, наприклад, «Неслухняний м'ячик».

Важливо встановлювати персонажів художніх творів як приклади, які вказують на вияви чесності як у справі, так і щодо людей під час спільної діяльності. Фокус на таких персонажах, особливо тих, які викликають емоційне зацікавлення, сприяє тому, щоб діти засвоювали будь-який матеріал та види діяльності, включаючи самоконтроль та саморегуляцію власних дій.

Діти апробують зразок через персонажа, порівнюючи свою поведінку з його діями і прагнучи наслідувати його, бути схожими. Найбільш значущими характеристиками такого прикладу-орієнтира науковці визначають наступні:

1. Дієвість прикладу-орієнтира, яка стимулює у дітей бажання бути відповідальними та викликає негативне ставлення до проявів безвідповідальності.

2. Адекватність вмісту прикладу-орієнтира віковим та індивідуальним можливостям дітей, включаючи їхній особистий досвід.

3. Представленість цілісного образу особистості, що передбачає необхідне поєднання виявів відповідальності з іншими особистісними якостями, які є привабливими для дитини.

4. Особистісно-важливий зміст та спонукальна сила прикладу-орієнтира для конкретної дитини, що можливі лише в життєвій практиці, конкретній діяльності та спілкуванні.

Один з ефективних методів підвищення впливу слів та поліпшення їх розуміння – це детальне розглядання ілюстрацій у книзі. Цей підхід може бути вдумливим, де ілюстрації вплетені в казку і розкриваються після її прочитання. Важливо вчити дітей уважно дивитися на ілюстрації, розпізнавати героїв казки на картинках та аналізувати їх [51].

Починаючи зі старших груп, можна ставити питання, які спрямовують увагу дітей на виразність у малюнках, показуючи певну ілюстрацію, а потім повторно звертатися до тексту, щоб перечитати епізоди, де описується зображене на малюнку. Цей метод сприяє взаємодії між сприйняттям тексту та ілюстраціями.

Важливо враховувати взаємозв'язок між сприйняттям моралі казки та моральними вчинками дітей. Якщо ідеї, моральні якості та вчинки казкових героїв відповідають позитивним моральним проявам дітей, то їм легше розуміти та сприймати цих героїв, їхні реакції стають яскравішими та різноманітнішими, і навпаки.

Враховуючи цю відмінність у сприйнятті казки з моральним змістом залежно від взаємин дітей, важливо враховувати ці особливості, коли моральна ідея казки і образи відповідають моральним проявам дітей.

Вихователь повинен підкреслювати морально-естетичну цінність народної казки, сприяти розумінню складних моральних понять та образів дітьми [51].

Наступною педагогічною умовою є *спонукання дітей до відтворення ідей та змісту художніх творів у реальних ситуаціях чесної поведінки, справедливого рішення.*

Як зазначає С. Тесленко, виховання художнім словом призводить до великих змін в емоційній сфері дитини. Відповідно, це сприяє появі живого відгуку на різні життєві події, змінює ставлення дитини до речей, перебудовує її суб'єктивний світогляд. «Дитина під час читання творів уявляє перед собою певну картину, конкретну ситуацію, образ, переживає описані події, і чим сильніше її переживання, тим більш багате відчуття і уявлення дійсності. Дитина ніби входить всередину подій художнього твору, ніби стає їх учасником» [48].

Важливо враховувати взаємозв'язок між сприйняттям моралі твору та моральними вчинками дітей. Якщо ідеї, моральні якості та вчинки героїв відповідають позитивним моральним проявам дітей, то їм легше розуміти та сприймати цих героїв, їхні реакції стають яскравішими та різноманітнішими, і навпаки. Враховуючи цю відмінність у сприйнятті твору з моральним змістом залежно від взаємин дітей, важливо враховувати ці особливості, коли моральна ідея твору і образи відповідають моральним проявам дітей. Вихователь повинен підкреслювати морально-естетичну цінність твору, сприяти розумінню складних моральних понять та образів дітьми [51].

Для забезпечення активності дитини, суб'єкт-суб'єктного стилю спілкування вихователю важливо володіти методикою організації занять з художніми творами. Зокрема доцільним є використання методу інсценування, який поширений у ЗДО. Цей метод передбачає вибір якогось художнього

твору для постановки на сцені. Є такі види інсценування як: гра-драматизація, театралізований виступ, різноманітні види лялькового театру. Саме за таких умов діти можуть зіставляти свою поведінку з поведінкою інших учасників, використовувати у ході дійства різні засоби передачі характеру свого персонажу (інтонацію, міміку, рухи). Якщо дії героїв цікаві, їхні вчинки повчальні, а ситуації конфліктні, то діти гаму своїх почуттів і емоцій часто із образу персонажа переносять і в реальні життєві ситуації.

Остання педагогічна умова полягає в *підвищенні компетентності педагогів та батьків у вихованні чесності дитини засобами художньої літератури*. Ефективність цієї умови визначається готовністю вихователів та батьків до активного та цілеспрямованого використання літературних творів у вихованні та освіті дітей.

Так, вихователі мають готовність до використання творів художньої літератури, якщо: розуміють, що література сприяє розвитку уяви, емоційної інтелігенції, критичного мислення та загальному культурному розвитку дитини; активно вивчають та обирають літературні твори, які відповідають віковим особливостям дітей і сприяють їхньому пізнанню та розвитку; підтримують відкриті обговорення та діалоги, щоб діти могли ділитися своїми думками та враженнями від прочитаного; підтримують та сприяють творчому розвитку дітей через використання літератури для створення історій, малювання, гри тощо.

Добір художньої літератури для дошкільнят вимагає значної уваги до ряду критеріїв, що враховують фізіологічні та психологічні особливості дітей цього вікового періоду. Ось деякі ключові критерії, які можуть бути використані при виборі літератури для дошкільнят:

- тексти та ілюстрації повинні відповідати рівню розвитку та інтересам конкретної вікової групи;
- тексти мають сприяти розвитку мовлення, уяви, мислення та інших ключових навичок для дошкільників;

- твори повинні бути емоційно безпечними та враховувати особливості психоемоційного розвитку дітей цього віку;
- тексти повинні бути легкими для розуміння та здатними привертати увагу маленьких слухачів;
- література повинна відповідати моральним стандартам та сприяти формуванню позитивних цінностей;
- тексти, які заохочують активну участь дітей, наприклад, через питання чи завдання, сприяють більш глибокому розумінню матеріалу;
- різноманіття тем та жанрів розширює світогляд дітей та розвиває їхні інтереси;
- якість ілюстрацій та видання взагалі важлива, оскільки це може впливати на сприйняття та інтерес дітей.

Щодо батьків, то їхня готовність до використання творів художньої літератури може виявлятися у наступному: готовність проводити час із своїми дітьми, читаючи та обговорюючи казки та інші літературні твори; підтримка інтересу дітей до книг; спілкування з дітьми про те, що вони прочитали.

Як вказує Л. Котлова, деякі батьки свідомо відкладають виховання чесності на пізніше, вважаючи, що поки дитина маленька, вона сама по собі чесна. Але якщо батьки не звертають уваги на формування у дитини правильних моральних уявлень і не спрямовують її поведінку, дитина може вдаватися і до нечесних вчинків. Спочатку ця нечесна поведінка матиме випадковий характер, але поступово закріпиться і перейде в звичку [27].

Науковці пропонують такі психологічні прийоми для виховання чесності у дитини:

1. Правильна організація життя дітей в сім'ї (стиль життя сім'ї, взаємовідносини між її членами, поведінка кожного з них, їх ставлення до своїх обов'язків, яким авторитетом користуються вони у дітей).

2. Послідовність і тактовність у вимогах до дітей (батьки сприяють вихованню чесності і правдивості ставлячи конкретні вимоги до дитини, відповідно оцінюючи її вчинки).

3. Роз'яснення дітям суті чесності і правдивості (сприяння формуванню у дітей правильних понять про моральні риси людини, зокрема таких як чесність та правдивість).

4. Поєднання довіри до дітей з контролем за їх поведінкою (дитина часто переживає, що, недодержавши свого чесного слова, вона втрачає довіру).

5. Стимулювання дітей до виправлення своєї поведінки (реакція батьків на прояви нечесності, і те, як саме в тій чи іншій ситуації батьки спрямовують дитину на виправлення своєї поведінки.).

Підвищення компетентності батьків щодо організації роботи з художніми творами може відбуватися через різноманітні ініціативи та заходи. Серед них:

організація семінарів та лекцій для батьків на тему важливості читання для дітей, вибору правильних книг та методів читання;

проведення майстер-класів для батьків з організації читання з дітьми, вивчення їх реакцій на різні твори, та розуміння їхніх індивідуальних інтересів;

організація тематичних заходів, на яких батьки можуть долучити своїх дітей та взяти участь в обговореннях;

проведення вебінарів на теми читання та літературної вихованості, щоб батьки могли брати участь в онлайн-заходах;

організація виставок художніх творів, створених дітьми під впливом прочитаних книг.

спільні літературні вечори для батьків та дітей, де можна читати книги та обговорювати їх разом.

надання батькам консультацій та рекомендацій щодо книг для різних вікових груп, а також матеріалів для обговорення та взаємодії з дітьми.

Прикладом такої консультації може бути консультація для батьків на тему «Використання художньої літератури для дошкільників вдома», яка представлена у *Додатку Г*. Ще один приклад проведення індивідуальної

бесіди для батьків на тему «Виховання чесності і правдивості» представлений у Додатку Д.

Загальні ж методичні рекомендації для вихователів і батьків щодо використання дитячої літератури у вихованні чесності у дітей старшого дошкільного віку будуть представлені далі у підрозділі 2.3.

2.3. Методичні рекомендації для вихователів і батьків щодо використання дитячої літератури у вихованні чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку

На підставі виконаної роботи та аналізу наукових джерел було складено методичні рекомендації щодо вихованні чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку для батьків та педагогів. Представимо їх детальніше.

1. *Довіряйте дитині.* Як правило, діти на довіру відповідають тим самим і якщо в якихось випадках обманюють, то швидше за все не розуміють цього. Нехай дитина знає і відчуває, що ви їй вірите. Наприклад, якщо ви помічаєте за дитиною агресивність чи забіякуватість і перед її виходом на вулицю повторюєте: «Тільки спробуй, побий сьогодні!», «Нехай тільки на тебе сьогодні поскаржаться!» – це формує стереотип поведінки, і ви хіба що несвідомо провокуєте ці вчинки. У цих випадках краще сказати: «Поводься спокійніше і стриманіше». Важливо, щоб і дитина могла довіритися вам: тримайте слово, яке дали. Але, якщо раптом не вдається виконати обіцянку, поясніть причину і попросіть вибачення.

2. *Поясніть, що на правді «тримається світ», дитячою мовою: вона корисна.* Люди живуть у злагоді, якщо довіряють один одному. Спробуйте разом уявити таке суспільство, де всі один одного дурять. Опишіть ситуації обману та нечесних людей: фальшивомонетників, шахраїв тощо. Поясніть, що нечесні люди за великим рахунком програють: їм не довіряють, їх не шанують.

3. *Не створюйте ситуацій для обману.* Уникайте двозначних питань,

коли легше сказати неправду, аніж правду. Якщо дитина розбила чашку, і ви про це знаєте чи здогадуєтесь, не питайте її: «Це ти розбив чашку?» - а краще скажіть: «Я знаю, що ти розбив чашку, розкажи, як це сталося». Така визначеність унеможливорює варіант обману з боку дитини. До того ж, якщо в цей момент ви доброзичливі, йому нема чого говорити неправду. Занадто суворе покарання вдома, завищені вимоги та сильний тиск з боку батьків та педагогів свідчать про нерозуміння характеру дитини, її вікових особливостей та кризових станів. Це може призвести до того, що дитина почне обманювати зі страху неприємностей. Іноді дитина дурить, відчуваючи безсилля виконати все те, що вимагають від неї батьки.

4. Не робіть принизливих допитів. Якщо дитина відразу не зізналася, то наполягати і допитувати її – марно. Як правило, у такому випадку виникає суперечка. «Ні, це не я!» – «Ні, ти зізнайся!» – «Ні, не я» і т. д. Краще пояснити, що такі вчинки неприйнятні і як можна було гідно вийти із ситуації. Якщо ви не впевнені в тому, що це зробила саме ця/ваша дитина, у цьому випадку краще сказати: «Я сподіваюся, твої слова – правда. Якщо ні, я буду дуже засмученим».

5. Винагороджуйте чесність. Якщо дитина зізналася вам, то покажіть їй свою радість: «Я радий тому, що ти – чесна людина, адже ти сказав правду». Але тут виникає найважча ситуація: коли малюк зізнався, як бути з покаранням за провину? Якщо ви покараєте його, то наступного разу він може не зізнатися. Якщо ви не покараєте, він може не зрозуміти, що він зробив заборонене. Зрозуміло, що в цьому випадку покарання має бути умовним. Дайте можливість виправитися. Головне, покажіть негативні наслідки його вчинку та поясніть, як його уникнути. Нехай дитина зрозуміє, що вас це дуже засмучує, і ви сподіваєтесь, що більше вона вас не засмутить.

6. Показуйте приклад чесності. Якщо ви просите відповідати телефоном, що вас немає вдома; якщо в поїзді або автобусі, купуючи дитячий квиток, посилаєтесь на п'ятирічний вік дитини, хоча йому вже сім, - ви виправдовуєте випадки, в яких можна брехати. Діти все засвоюють, і чесність

їх матиме такий самий відносний характер. Маленькі діти не розуміють подвійну мораль. Якщо така делікатна ситуація трапилася з вами і діти стали свідками, то обов'язково поясніть їм підгрунтя події. Визнайте, що припустилися помилки, сказавши неправду, що це дуже неприємно, але іноді трапляється в житті.

7. Необхідно знати та враховувати невербальні сигнали брехні. Вміння визначати, коли дитина бреше, а коли ні, це можливо, і не найголовніший спосіб застосування секретної мови невербальної комунікації, проте всі ми знаємо, що бувають ситуації, коли для батьків важливо зрозуміти, чи не обманює дитина. Батькам, звичайно, необхідно точно знати, чи кориться дитина основним правилам і чи не порушує заборони, чи не робить чогось ризикованого. Зрозуміло, що їм потрібно вміти з'ясовувати, чи не порушила дитина заборону, щоб вжити своєчасних заходів. Можна навчитися гранично точно визначати сенс чужих невербальних знаків та натяків. Це необхідно щоб спрямовувати моральний розвиток дитини і, що ще важливіше, вчасно відстежувати, чи не наражає вона себе на небезпеку. Класична ознака брехні – якщо людина уникає зорового контакту, тобто або не дивиться в очі взагалі, або намагається відвести погляд. Важливо пам'ятати, що оцінити поведінку людини можна лише зіставивши те, що ви бачите, з її звичайними манерами. Трапляються діти і, зрозуміло, дорослі, які в принципі не схильні до бурхливого прояву емоцій при розмові, тому стосовно таких людей не можна припустити, що бідність жестикуляції та стримані манери – ознака брехні. Кожна людина має свій індивідуальний стиль невербальної комунікації. Тому, якщо ви запідозрили, що дитина вам бреше, потрібно звертати увагу на незвичайні зміни її поведінки.

8. Переконайтеся, що дитина розуміє різницю між брехнею та правдою. У дітей молодше 5 років межа між правдою та вигадкою, реальністю та фантазією нерідко розпливчаста. Буває, що дитина загалом знає: брехати погано, проте недостатньо усвідомлює себе, щоб зрозуміти, що в конкретній ситуації надходить неправильно. Так само у цьому віці діти не розуміють, що

різні люди по-різному дивляться на світ і думки їх найчастіше відрізняються.

9. *Не поспішайте карати дитину.* Розуміння того, що дитяча брехня проходить кілька стадій розвитку та відрізняється моральною складністю, дуже важливо, щоб вирішувати, як реагувати, якщо вам здається, що дитина бреше. Скажімо, ви повністю впевнені, що він говорить неправду, але це не означає, що потрібно покарати дитину або посваритися з нею. Натомість набагато краще і корисніше поговорити з нею про те, як важливо бути чесним, - так само, як ви обговорюєте інші моральні критерії. Важливо, щоб на вчинки дитини у сім'ї була однакова реакція. Усі члени сім'ї мають однаково засуджувати погані вчинки і пишатися належною поведінкою дитини. Якщо реакція батьків на поведінку дитини неоднакова, то вона не робить потрібного впливу.

Виховання чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку важливе для формування моральних цінностей та побудови позитивних стосунків з оточуючим світом. Дитяча література може бути потужним інструментом для досягнення цієї мети. Наведемо методичні рекомендації для вихователів і батьків саме для роботи в цьому напрямі.

1. *Вибір відповідної літератури.* Необхідно обирати книги, які передають моральні цінності, акцентуючи на важливості чесності та правдивості. Звертайте увагу на казки, історії та вірші, де герої долають труднощі завдяки своїм чесним вчинкам. При цьому необхідно обирати книги, які відповідають рівню розвитку та інтересам дітей, які відповідають тематиці, що цікавить дитину. Важливо читати рецензії від інших батьків, вихователів та фахівців у галузі дитячої літератури, перевіряти рейтинги та рекомендації. Також спостерігайте за реакцією дитини на певні книги та враховуйте її в подальшому виборі.

2. *Обговорення прочитаного.* Після читання книги обговорюйте з дітьми, які ситуації стосуються чесності та правдивості. Спробуйте розглядати різних персонажів та обговорювати їх вчинки з точки зору моральних цінностей. Обговорення прочитаного з дітьми старшого дошкільного віку

може відігравати ключову роль у розвитку їхнього мовлення, розуміння і морального виховання. Тому підбирайте питання, які стимулюють мислення та аналіз (Наприклад: «Що тобі сподобалося в цій книзі?», «Як ти почувався, коли головний герой зробив це рішення?»). Замість стандартних питань, які можна відповісти «так» або «ні», ставте запитання, що потребують розгорнутої відповіді («Як ти думаєш, чому герой обрав саме такий шлях?»). Підкреслюйте ключові моменти або вчинки героїв і обговорюйте їхню вагу в історії.

3. *Розвиток критичного мислення.* Заохочуйте дітей аналізувати дії персонажів та розуміти наслідки їх вчинків. Сприяйте обговоренню альтернативних шляхів вирішення проблем та вибору, який зробив би кожен конкретний персонаж.

4. *Рольові ігри.* Використовуйте рольові ігри для відтворення ситуацій художніх творів, де діти можуть виявити чесність і правдивість. Перед початком рольової гри детально обговоріть історію, визначте ключові моменти та розберіть, яким чином герої демонструють чесність. Визначте ролі для кожного учасника гри, можливо, взявши за основу персонажів з художнього твору. Дайте дітям можливість вибирати ролі або пропонуйте різні варіанти для кожного героя. Забезпечте декорації та відповідний макіяж, щоб діти могли зануритися в свої ролі. Під час та після рольової гри створюйте можливості для обговорення вчинків персонажів та аналізу ситуацій. Після закінчення рольової гри робіть короткий огляд та оцінку чесності вчинків героїв.

5. *Створення власних історій.* Заохочуйте дітей створювати свої власні історії, де чесність та правдивість відіграють ключову роль. Це може бути корисним вправою для розвитку творчості та висловлювання власних ідей. Насамперед необхідно обговорити з дітьми ключові моменти твору, де говориться про чесність/правдивість, звернути увагу на вчинки персонажів та їхні наслідки. Діти мають висловлювати свої власні ідеї та вигадувати нові сценарії для історії, змінювати розвиток подій. Варто допомогти дітям

створювати своїх власних героїв, які демонструють чесність і правдивість, моделювати конфліктні ситуації, в яких їхні герої можуть виявити чесність та правдивість. Після створення історії обговоріть, як дії героїв відображають чесність та правдивість. Спільно обдумайте про можливі навчальні висновки, які можна винести з історії.

6. *Моніторинг впливу.* Спостерігайте за тим, як впливає читання певних творів на дітей. Якщо можливо, обирайте книги, які стимулюють позитивне сприйняття чесності та правдивості. Існують кілька методів, які можна використовувати для оцінки цього впливу:

- спостереження за змінами у поведінці та висловлюваннях дитини під час і після читання певного твору;
- обговорення після читання твору, щоб з'ясувати розуміння дитиною основних ідей та тем;
- творчі завдання (створення власних історій, малюнків чи рольових ігор) та ін.

Запам'ятайте, що вплив може бути індивідуальним для кожної дитини. Важливо проводити такі оцінки у контексті загального сприйняття та розвитку кожного конкретного малюка.

Таким чином, роль дорослих у вихованні чесності і правдивості дітей надзвичайно важлива. Дорослі відіграють ключову роль у формуванні моральних цінностей та етичних стандартів у дітей. Ці методичні рекомендації можуть слугувати допомогою вихователям та батькам в організації роботи з дітьми у цьому напрямі, у використанні художньої літератури як потужного засобу виховного впливу.

Висновки до розділу 2

У ході експериментальної роботи проведено констатувальний експеримент, спрямований на вивчення рівня чесності у дітей старшого дошкільного віку та розгляд характеру використання педагогами художньої літератури для формування цінностей чесності. Було визначено критерії,

показники та компоненти чесності як моральної якості особистості, на основі яких створено методику дослідження. Ця методика включає в себе застосування методів бесіди, спостереження, опитування та вивчення документації для визначення рівнів сформованості чесності. Було виявлено три рівні сформованості чесності у дітей старшого дошкільного віку: високий, середній та низький.

Також розроблено та описано спеціальні педагогічні умови виховання чесності у дітей старшого дошкільного віку за допомогою художньої літератури. Ці умови включають систематичне знайомство з художніми творами, які розширюють уявлення про чесність та її прояви у поведінці, значення в житті; спонукання дітей до відтворення ідей та змісту художніх творів у реальних ситуаціях чесної поведінки, справедливого рішення; підвищення компетентності педагогів та батьків у вихованні чесності дитини за допомогою художньої літератури.

Відповідно до умов експерименту, розроблено методичні рекомендації для педагогів ЗДО і батьків, спрямовані на оптимізацію процесу виховання чесності у дітей старшого дошкільного віку за допомогою художньої літератури. Рекомендації охоплюють основні принципи, форми, методи та прийоми ознайомлення дітей з художніми творами, їхнє зацікавлення у читанні, розвиток навичок аналізу чесної поведінки тощо. Акцентовано увагу на виборі відповідної літератури, методиці обговорення прочитаного, розвитку критичного мислення, використанні рольових ігор для відтворення ситуацій художніх творів, створення власних історій, моніторингу впливу читання певних творів на дітей.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі представлено дослідження проблеми виховання чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури. За результатами проведеного дослідження можемо зробити наступні висновки:

1. Встановлено, що проблема виховання чесності і правдивості у старших дошкільників є надзвичайно актуальною в сучасній освітній практиці і обумовлена потребою у вихованні морального покоління, здатного до чесної поведінки, до самостійного прийняття справедливих рішень різних ситуаціях. Проаналізувавши різні наукові підходи (філософський, психологічний, педагогічний), можемо визначити чесність як суму моральних якостей, таких як почуття справедливості, доброти, відповідальності і правдивості. Це важлива моральна якість, яка впливає на формування особистості, міжособистісні відносини і соціальне оточення дитини. Відповідно, правдивість розглядається як складова чесності, яка проявляється у здатності дитини розрізняти правду від брехні і говорити правду.

2. Чесність дитини можна розглядати на кількох рівнях від найпростішого до найскладнішого: здатність дотримуватися правил, які встановлені батьками, вчителями чи іншими дорослими; розвиток внутрішньої моральної свідомості, коли дитина вміє самостійно оцінювати свої дії з точки зору чесності і самоконтролю; прояви співчуття та поваги до інших, навички співпраці, вирішення конфліктів; розвиток внутрішніх цінностей, які визначають власний стандарт чесності. Результатом, який має бути досягнутим у вихованні чесності, є формування в дитини моральних цінностей, розвиток внутрішньої мотивації для чесності, здатності відчувати відповідальність за свої дії тощо.

3. Визначено художню літературу як ключовий інструмент формування чесності у дітей старшого дошкільного віку, що сприяє гуманізації їхньої уяви про світ. Цей вид літератури допомагає відкривати

складнощі взаємодій між людьми, розкриває різноманіття людських характерів та особливості різних переживань. Вона також наочно ілюструє приклади культурної поведінки, емпатії, відповідальності та чесності, які можуть служити дітям в якості зразків для наслідування. Це висвітлення робить акцент на важливості ретельного відбору літературних творів, а також на методиках читання та обговорення цих творів, що спрямовані на виховання у дітей гуманних почуттів і формування етичних уявлень. Такий підхід сприяє перенесенню уявлень, здобутих під час читання, в реальне життя та діяльність дітей.

4. Проведено констатувальний експеримент з метою визначення рівня чесності серед дітей старшого дошкільного віку та аналізу того, як педагоги використовують засоби художньої літератури для формування чесності у цих дітей. Дослідження ґрунтувалося на конкретно визначеному переліку компонентів чесності: когнітивний (розуміння етичних принципів, відповідність правилам та нормам, а також здатність розрізняти між правильним і неправильним); емоційно-мотиваційний (почуття та мотивації, які впливають на її здатність діяти чесно та виражати моральні уявлення); діяльнісний (конкретні вчинки та практичні аспекти, пов'язані з виявленням чесності в її поведінці та діях); критеріїв та показників їх визначення: свідоме ставлення до чесної поведінки, емоційне переживання чесної поведінки, характер чесних і справедливих дій та вчинків. На їхній основі розроблено методику дослідження, що включає в себе використання різноманітних методів, таких як опитування, спостереження, проєктивні методики та аналіз документації, для визначення рівнів вихованості чесності. Було встановлено три рівні вихованості чесності серед дітей старшого дошкільного віку – високий (36%), середній (43%) та низький (21%). Діти, які були віднесені до кожного з цих рівнів, виявили відмінності в усвідомленні понять чесності, правдивості та справедливості, а також у своєму ціннісному ставленні до чесної поведінки та її виявленні в різних ситуаціях, які були знайомі та ускладнені.

5. Визначено та охарактеризовано комплекс педагогічних умов, які забезпечують виховання чесності у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури: систематичне знайомство дітей з художніми творами, які збагачують уявлення про чесність, її прояви у поведінці та діяльності, значення в житті; спонукання дітей до відтворення ідей та змісту художніх творів у реальних ситуаціях чесної поведінки, справедливого рішення; підвищення компетентності педагогів та батьків у вихованні чесності дитини засобами художньої літератури.

4. Запропоновано методичні рекомендації для педагогів ЗДО і батьків щодо оптимізації процесу виховання чесності у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури. В них акцентовано увагу на виборі відповідної літератури, методиці обговорення прочитаного, розвитку критичного мислення, використанні рольових ігор для відтворення ситуацій художніх творів, створення власних історій, моніторингу впливу читання певних творів на дітей. Також представлено методику ознайомлення дітей з художніми творами, зацікавлення їх до спілкування з книжкою, вироблення навичок аналізувати художні випадки чесної поведінки з відтворенням ідей та змісту художніх творів у реальних ситуаціях чесної поведінки, справедливого рішення тощо.

Проведене дослідження не вичерпує усіх питань виховання чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури. Потребують подальшого і окремого дослідження гендерні особливості виховання чесності і правдивості, можливості різних видів і жанрів художньої літератури у вихованні чесності і правдивості у дошкільників тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ашиток Н. Формування гуманістично-ціннісних орієнтацій у дітей дошкільного віку на матеріалі дитячої літератури. *Людинознавчі студії. Серія: Педагогіка*. 2017. Вип. 5. С. 4–11.
2. Бабій І. В. Моральне виховання старших дошкільників засобами народної педагогіки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Уманський держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань, 2012. 20 с.
3. Басюк Н. А., Тернопільська В. І. Педагогічні умови формування моральних почуттів у дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку. *Журнал Прикарпатського університету імені Василя Стефаника*. 2022. Т. 9. № 1. С. 146–156.
4. Басюк Н. А. Українська народна казка у вихованні моральних почуттів молодших школярів *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. Львів, 2006. Вип. 22. С. 135–140.
5. Басюк Н. А. Формування моральних почуттів у дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку: монографія. Житомир: ФОП О.О. Євенок, 2022. 328 с.
6. Бех І. Д. Виховання особистості: Підручник. Либідь, 2008. 848 с.
7. Беленька Г. В. Чинники виховання відповідальності у дітей дошкільного віку. *Наука і освіта*. № 10. 2014. С. 19–24.
8. Бондар Л. В. Філософія щастя: ціннісно-праксеологічний аспект: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені КД Ушинського. Одеса, 2012.
9. Васянович Г. П. Педагогічна етика: навч. посіб. Київ: «Академвидав», 2011. 256 с.
10. Ватаманюк Г. Особливості сприймання дошкільниками творів художньої літератури та умови формування їх повноцінного сприйняття. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2018. Вип. 24 (2). С. 215–221.
11. Ватаманюк Г. Робота з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти. Теорія та практика. Київ: КНТ, 2019. 480 с.

12. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ: метод. посіб. / Г. Беленька, Н. Гавриш, С. Васильєва, В. Маршицька, С. Нечай, Г. Орлова, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр ; за заг. ред. Н. Гавриш. Харків: Мадрид, 2015. 220 с.

13. Вишневецький О. Дитиноцентризм і системно-ціннісний підхід до змісту виховання. *Рідна школа*. 2002. № 5. С. 37–40.

14. Власюк Т. Виховання чесності у дітей старшого дошкільного віку засобами народної казки. *Збірник тез наукових доповідей студентів Бердянського державного педагогічного університету на Днях науки 16 травня 2019 року. Т. 1. Педагогічні науки*. Бердянськ : БДПУ, 2019. 222 с.

15. Гавриш Н. Про ефективне використання художнього слова в освітньому процесі дошкільного закладу. *Освіта Донбасу*. 2011. №1. С. 35–41.

16. Гавриш Н. Художнє слово і дитяче мовлення. Київ: Ред. загальнопед. газ., 2005. 128 с.

17. Дитина у сучасному соціопросторі: навч. посіб. / Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір, К. В. Карасьова [та ін.] / за ред. Т. О. Піроженко. Київ. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 272 с.

18. Дронова О. Дитина у світі книги: педагогічні умови розвитку художньої творчості дошкільників. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*. 2016. № 1. С. 69–75.

19. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук. Гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер. 2008. С. 106–107.

20. Єменець А. Як книги допомагають виховувати. *Зростаємо разом*. 2011. № 1. С. 16–19.

21. Зрожевська А., Потоцька Т. Робота з дитячою книжкою у контексті формування особистості дошкільника. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp5/zrogevaska.pdf

22. Ільченко А. М. Філософські засади становлення та розвитку гуманістичної парадигми освіти. *Філософські обрії*. 2020. № 4. С. 123–133.

23. Карпенко О. Методика роботи з дитячою книжкою та виразне читання: метод. матеріали. Дрогобич: Посвіт, 2023. 88 с.

24. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Кононко. Київ: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. 243 с.

25. Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника: навч.-метод. посіб. Київ: Світич, 2009.

26. Кононко О. Художня література. Коментар до Базового компоненту дошкільної освіти в Україні. Київ: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. С. 149–152.

27. Котлова Л.О. Виховання чесності та правдивості у дітей як соціальна проблема. *Актуальні проблеми соціальної сфери: зб. статей учнів, студентів і викладачів за результатами конкурсних і кваліфікаційних досліджень / за заг.ред. Н.П. Павлик. Житомир: Ви-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2019. Вид. 9. С. 18–19.*

28. Котлова Л. О. Виховний вплив сім'ї на формування чесності у дітей. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VII (83), Issue: 203, 2019 Sept.

29. Котлова Л. О. Теоретико-методологічні засади дослідження чесності в дитячому віці. *Scientific Researches. International periodic scientific journal*. 2018. Part 3. P.20-29.

30. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі». Тернопіль : Мандрівець, 2014. 128 с.

31. Луценко І. Роль дитячої книжки у вихованні людяності в дітей дошкільного віку. *Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. пр.* 2016. Вип. 21. Ч. 2. С. 202–206.

32. Макаренко А. Книга для батьків. Київ: Рад. школа, 1980.

33. Машовець М. Дитяча книжка в процесі виховання сучасної дитини дошкільного віку. *Вісник психології і педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка*. 2012. Вип. 9. С. 46–53.

34. Монке О. Українська література для дітей дошкільного віку: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Одеса: Вид. М. П. Черкасов, 2010. 349 с.
35. Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці: монографія. Рівне : Волинські обереги, 2004. 248 с.
36. Петренко Л. Основні напрями духовно-морального виховання дітей у закладах дошкільної освіти. *Витоки педагогічної майстерності*. 2021. Вип. 28. С. 146–152.
37. Петренко С. І. Правда як категорія в системах філософських та соціальнокомунікаційних категорій. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2020. № 17.
38. Петрінко В. С. Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці: навч. посіб. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 360 с.
39. Поніманська Т. І. Моральне виховання дошкільників: навч. посіб. Київ: Вища шк., 1993. 111 с.
40. Попович Н. Ф. Роль дитячої художньої літератури в моральному та естетичному вихованні дітей дошкільного віку. *Міжнародний науковий журнал "Освіта і наука" /* голов. ред.: Щербан Т. Д.; заст. голов. ред.: Jerzy Piwowarski; Гоблик В. В. Мукачево-Ченстохова: РВВ МДУ; Академія ім. Я. Длугоша, 2021. 2(31). С.111-115
41. Просенюк А. Виховання інтересу до змісту художнього твору в дітей дошкільного віку в умовах сім'ї. *Формування особистості дошкільника в умовах сім'ї /* ред. Т. Жаровцева. Одеса: Бондаренко М.О., 2016. С. 111–138.
42. Рудницька-Юрійчук І. Р. Народна та авторська казка як засіб морально-етичного виховання дітей дошкільного віку. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*. 2022. № 8(13). С. 229–240.
43. Русова С. Вибрані педагогічні твори. Київ: Освіта, 1999. 304 с.
44. Садовенко С. М. Виховання народною казкою: метод. посіб. Київ: Шк. світ, 2011. 128 с.

45. Сухомлинський В. О. Виховання обов'язку: Вибр. тв. в 5 т. Київ: «Радянська школа», 1977. Т. 5. С. 472–488.
46. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. Вибрані твори: В 5-ти томах. Київ: Радянська школа, 1975. 654 с.
47. Сухомлинський В. О. Теоретичні й практичні проблеми, які висуваються життям в процесі здійснення ідеї всебічного розвитку особистості. Вибр. тв. в 5 т. Т. 1. Київ: «Радянська школа», 1976. 654 с.
48. Тесленко С. Формування моральної готовності дитини старшого дошкільного віку до навчання в школі засобами художньої літератури. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. Т. 4, № 28, С. 141–146.
49. Філософський енциклопедичний словник / [ред-кол.: В. І. Шинкарук]. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
50. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ: монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр; за заг. ред. О. Рейпольської. Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. 330 с.
51. Черепаня Н. І., Русин Н. М. Казка як засіб формування моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Пед. науки*. 2020. Вип. 91. С. 36-42.
52. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
53. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова та ін.; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ «МІЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.